

MURDENÄITEID PÜHALEPA KIHELKONNAST

PAUL ARISTE

MIT EINEM REFERAT :
DIALEKTPROBEN AUS DEM KIRCHSPIEL PÜHALEPA

TARTU 1939

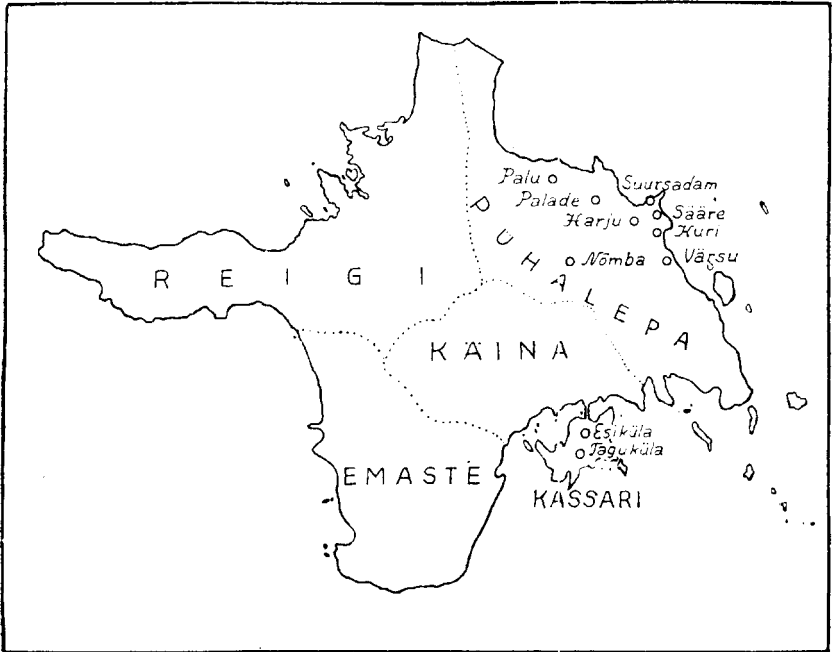
K. Mattieseni trükikoda o./ü., Tartu, 1939.

Eessõna.

Hiiumaa murdeid jälgides on nende ridade autor kirja pannud ka murdetekste nendelt keelejuhtidelt, kellega tuli töötada üheskoos pikemat aega. Kirjapandud tekstidest tahetakse käesolevas kogus avalikkuse ette tuua Hiiumaa idamurrete näited, s. o. need tekstid, mis on paberile märgitud Pühalepa vallast ja Kassari laiult ehk, teiste sõnadega, Pühalepa kihelkonnast. Pühalepa murre esindab tüüpiliselt seda keelt, mille aluseks on olnud Ida-Saaremaa murded, kust omal ajal on tulnud Hiiumaa selle osa asunikkude enamik. Ka Kassari murre kuulub põhiliselt siia. Vähesed erinevused, mille poolest Kassari keeleuusused Pühalepa omast praegu lahku läheb, on tekkinud peamiselt selle tõttu, et Kassari on administratiivselt olnud pikemat aega ühenduses Käinaga, mille murre kuulub algselt Lääne-Hiiumaa murderühma ning põlvneb kõigepealt Lääne-Saaremaalt. Suurim erinevus Pühalepa valla ja Kassari murde vahel on selles, et Pühalepas öeldakse *tuþþ*, *merre* jne. gemineerunud konsonandiga illatiivis, kuna Kassaris on *tuvà*, *merè*. Teiseks suureks vaheks on see, et Pühalepas on säilinud sõnaalguline *h*, Kassaris aga on see kadunud, nagu kõikjal mujal Hiiumaal. Kolmandaks võib nimetada Pühalepa partitsiibilõppu *-n*: *läin*, *künnün*, millele Kassaris vastab *-nd*: *läind*, *künnünd*. Muud, peamiselt häälikulised erinevused on Hiiu murrete arengu seisukohalt vähema tähtsusega. Igasuguste erinevuste ning üldse hiiu murrete häälikulise arengu kohta vt. lähemalt „Hiiu murrete häälikud“ (Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis B XLVII. 1).

Toodud tekstid on esitatud jutustajate järgi. Kogusse on võetud ka mõned laulud Hiiumaal kõneldavast ühiskeelest, et näidata, kuidas lokaalses ühiskeeles säilib täiel määral murdeline häädus. Hiiumaa on ju viimase ajani olnud neid väheseid Põhja-Eesti alu, kus murre on olnud üldine kõigil ühiskondlikkudel klassidel.

Loodetavasti suudavad tekstid ka folkloristile huvi pakkuda, sest sisuliselt on nad peaaegu kõik sellelt alalt. Tekstidekogu kasutajale võib jääda mulje, et toodud jutustused on kõik katkendiliselt lühikesed. Hiiumaal võib pikki lugusid kuulda ainult mere-

Pühalepa valla ja Kassari laiü külad, kust põlvnevad tekstid.

meestelt, kelle keeles on aga liiga palju võõraid mõjusid. Tavaline hiidlane eelistab lühemaid anekdoodipäraseid jutustusi. Hiiu jutu omapäraks on just lühedus ja teravmeelsus mõne hästi tabava sõnaga. Kuulsad hiiu naljandid koosnevad sageli vaid paarist piltlikust või kahemõttelisest lausest.

Pühalepa.

Keelejuht Ann Oobak, 88 aastat vana (1931). Keelejuht on põline Sääre küla elanik, kus ta on üles kasvanud ja kus ta vallavaesena veetis oma viimased elupäevad Nuudi-Jürna saunas. Keelejuhi mees oli viimaseid Kärddla rootslasi (perekonnanimi Oobak < rootsi Åback), kuid see asjaolu ei ole naise keeleuususesse mingisuguseid võõraid jälgi jätnud. Mõnel määral võib jutustustes märgata aga ühiskeele mõju, sest Ann oli nooremata teeninud Kuris preestrite juures ning oli vananagi innukas kirjanduse lugeja.

1. *sē ollē lēhavēde pühā. humiḡu. seŋkpuš¹ teḡi sedazi ezimeze pühā. jūtlust keriguz², eḡ tånā. on sūr rōmū pühā. lōmād ja inimezed³ o keik rōmsad. meiltē häřjā^d hakkvzēt tarā. pēl kařvmp. üks lōi sařvēd ūznā. vanā. kařja-iŋglē perze. — enne seŋkpušsi ollē paštur jān⁴ — sē ūznā vana-a.ēgne azi. — sē tulḡ kerigō, inimezed ōttan tedā. kaūwā. jā inimezed ōttan jubā. ūlē löunpñē. siš tā tulḡ, jā jēn kešk kerigud seizmḡ jā ūtlen⁵: terē humiḡust, kerēma rahvast⁶. kerēma vadriḡ, ūtlen. siš tā ūtlen: pūzūt rahvast, pūzūt jumā,la-sōnā. kā. išsa-meļjē⁷, kiš-sā⁸ olēt ta.ēvz. aū icāvest. āmen.*

11. VI 1931.

2. *seŋkpuš ollē vanā. tolā. kiš seŋkpušsi ēz nuttēs, sē sai keik¹. kerigū sařvōd ollēd. kerigū ko.ēāz ollē sūr piŋk, kuz nad eḡā. pühāve humiḡu ištuzēd², kui inimezet kerigū tullēd. mõni aņviz neile sis kořpiḡv. nē³ palūzio² jälle neņde hiḡgede ēšt, kiš⁴ rahā. anttsid. ōhegořra jälle krahv lāln proūwā,gv⁵ keriguze. sařvōd hakkvŋ sēl ulḡmḡ ja kařjumḡ, ja palūmḡ hiḡjē ēšt. sē ān krahvēl sūdā,me tāiz. krahv laškēs sařvōd-piŋgōi kerigust väljv vizada. jā hakkvz izē mõizpst neile aņvmḡ. izē pidi ārā. tōmḡ. aḡā. külās kāizūt kül keřjpmḡ. eḡā,št perēst pidi tōp*

viljy anttamv. sē ollē kerīgust, vōrmūhōrēd mērazid. krahv aṅdēz mōizpst kâ, sügizē kōligv, kâppsv, òunē. polē nē ilma oḷḷ ūātēd. vanâ, se ḡkp us aṅdēz neṅdele kâ. üks vana_pimē krēṭ ollē. sellēl⁶ vana_se ḡkp us aṅnūn ikkḡ rahâ. ikkḡ hōvē-rublâ.d. siš_tâ ütlen krēdūle, et sa_olēd pimē. sul polē peigmest. et peigmēhēd aṅdvad teište tüdrugule⁶. tüdrigv⁷, neil peigmēd. kiš sul⁶ aṅnâv. mâ_aṅna sōle.

11. VI 1931.

3. nān. sē kauḡmēz, sē oḷḷ rēkkās kauḡmēs jaṅ. noṅ. üks mēz oḷḷ meitšps karjvz, jā hakkḡn sēâ.l¹ sōmv. jā hunt tulḡ ta_jüre, jā huḡdī sēlmat tikkun vēt. huḡdīl ollē siš nālg. jā mēs siš taatēn talle leiba aṅdv. nōṅnâ, kuda tā nōâ, oitšpst² leva-tükkī pidān viškḡmv, nōṅnâ vizān leva-tükkī nōâ.gv tükkiis kätte. hunt vētḡ sellē³ leवादükki, jā nōâ. kâ. — se_pēâ.v nōṅna olēmv, et_kui jälle nüid huḡdīl nuga. vizavaḡse, siš_tâ sāv huḡdī amēdist lahtē. sē azi lehēv tā pēlv ärâ. sāv inimezeḡs jälle. — ma_rēgī nüid jälle. kauḡmēz on siš sevamōi oḷḷ siš. sāv sešt huḡdī vēâ.st lahtē. hakkān ūvēstē kauḡmē⁴eks jälle. aga_sē nuga, miš talle leva-tükkīgv vizâ.l, senē³ tā pidān ikkḡ pōēz leṭṭi pēl. jō ḡttan ikkḡ sevâ, kui kevâ.t⁴ tulēv ütlemv, et sē temâ. oṅ. jā vimpēs üks mēs tulḡ. hakkān sēl¹ sevâ. nuga. tuḡnistōmv. jā ütlen: se_on egē münü nuga. agâ, kuivâ_se sījv sāv leṭṭi_vēle? kauḡmēz rēkkīn siš, et temâ on imelikkō vīzi senē azjâ. sāv. et temâ on huḡdīl meitšps leibv viškḡn, jā nuga ō kogēmvv seltsēs lāin. kauḡmēs tānān siš senē ēšt. ja_maksḡ, et jälle inimezeḡs saī. — ja_kui heṛmsv⁵ nōidust⁶ oḷḷ! nēlg a.ēâ.n käimv, ūznâ ma.ēâ.vē šisse tulḡ. inimezest huḡdīd hüittv. — üks hunt lāin ūhte ma.ēâ.vē. nālg âs_ta šēnv. siš hakkān tevâ sēl pekḡmv. sāv tevâ kül pekḡsēt, siš inimeze jalâ.v hakkān⁷ huḡdī nahâ. sešt vālvv paistmv, sešt. sē pēâ.v nüid nī olēmv⁸, et inimezel huḡdī nahk ūm̄v, jā müv ṅēdâ.d.

11. VI 1931.

4. sī samâ sukkū küzicuz üks mēz lāks sīt lāvi. ja_sīs üks küsk hakkḡs ta seltsēs käimv. jā sē tevī mihēle heṛmu. ja_kūsk on tükki māv lāin mihē kōrvōs käjev. ja_sīs_ta on_māndē pēâ.vē mihē ette lāin. ja_sēâ.l on tulv keik kōhâ.t tāiz lōn. nān! sīs ollē oīs. mēz on nī heṛmu tāiz oḷḷ. vadâ, kurivaīm a.ēâ.v

heřmü peä.ē. sē on sedamōdē oļņ. mēz_ ja nainē oļņ humiģu kodu kaņģestē tülz oļņ. ja_ mēz ütlen: kurā.ť vōttāks¹ teit keikki puatvks sīt sēšt. et ai_ peä.ks ōntuks ūnt ainustkēd olēmp.

12. VI 1931.

5. kudaz rahaboī mā sēšt löittud.

ei_ olā¹ (= ollā), ūks mēz on pöllü sēšt rahaboīti löidņ. tařgā.ļ mihēļ oļņ lobā. nainē. sīz löidņ pöllü sēšt rahā. poīti, jā nainē rēkkīn sešt ikķv pēle. vanā.ļ āļ ollē, et mõiznigud veitsit keik omā.ē. naižē jūt lāin vīmōks mõizņv hāřrā ette. ja_ hāřrā kāškin mõizaze senē rahā. tūwō. mēz_ ja nainē lāin selttsez mõizņ. jā hāřrā kūzīn mihēļd: kaš_ sā löittsēd rahā_ poīti? mēz ütlen: ai_ olē löidņ. ja_ nainē ütlen jälle: mēš_ sā valeitvō². sā löittsēd ja. nainē rēkkēs tōt. sīs mēz ütlen sedā_ mōdi: millāl sē ollē, kui_ ma löittsin? — sē ollē, kui ta.ēvōst saiļņ sadā.z. — mēz ütlen sīs jälle: jō_ dē nūit kūleite, mēs jūt ō. — nainē: ja. ūznā mō sülle kukkōz. — nainē_ ja mēz istuzēt seljāv vaštameze vaņkrēļ. mēz ostēs kōrītsist saiļņ, ja_ viiskan ūlē pē, naižē sülle. ja_ izē ütlen ikķv sedā_ mōdi: vōdā imēt. tānā. tulēļ ta.ēvōst saiļņ. — nainē uškus sedā. kui mēs polēks muistņ ette_ valmistv, rahā. olēks ē kištut tā kēšt.

12. VI 1931.

6. seda_ mā kūli oma lappse_ pōļvez. sē ollē nõnnā. sē l_ hēp pičkāks. nainē surrē ārā. ollē pār tuņdē surnuod¹ oļņ. ja_ sīz hāřkkņn ūlēz. jā šīs ütlez, et ta.ēva uķksē tagā kāin. ai_ olē šissā laštūd². tā rēkkīn sedā_ mōdi vēļ. ēbreja³ naižēģv nāv lāin selttsez. ēbreja nainē on šissā laštūd. temā. on sōdēt vēļ mēļt parandvmp. polē kolban ta.ēv.

12. VI 1931.

7. ūks nainē sātņ ta.ēva omā. mihēle toidūst, ja_ rījēt, rahā. ūks sant tulņ ōhē talū perēze, ja_ hākkāz laulmp¹: ma_ tulēn ta.ēvōst ūlēvōļt². jā perenāne kūzīn: kaš_ sā nāģit ta.ēvōz mō vanamēst kā? sant ütlen: kül nāģin. aģa vanāmel pūdūst kē³ azjāst. — perenāine tōn paljō krāmē⁴ saņdē kälte. rīdēd ja_ toittu ja_ rahā. ja_ kāškēn ta.ēvō mihē kälte vīļņ. sant saē⁵ arū kül. nāin, mõzūne perenāine oļņ.

12. VI 1931.

8. kurà,dè pulmà,d.

vā pīnpēp̄d̄ ò kuradiṭte kēs hobūzeḵs sōittp. nān. sē olṅ sedà,zē. ūḵs sulà,ne lāin oḥegoṛra meṭtsp. ja šis ūḵs hārrà, tulṅ sōittes tā jārèl kahè muštà, hobuzegp. ja šis poiš olṅ ūḵs māṅṅi mēz, ja hārrà, pidan kēnnē ja ūṭlen: tulè tanà oṅtp¹ māṅgimp. mōl_ō pulmà,d. poiš lāin vaṅkrēte. sōidēl̄ kauwà, ja kauwà, āi tulè eluma,ēa, āi kedà,d. šis oḥè loṣsi eṭts jēn vimḡks seišmp. vīdut poiš tuppp̄, ja kāstud oṭtp. poiš oṭtp̄n kauwà, aḡgp. šis ūḵskord kuṭtsūt, vīdud pulma-dupp̄p̄. ja poiš nān, eṭ nāṅdē² ūṁmarḡp̄,ēp̄³ olṅ sēl. olṅ prūl-rīdēz, ja pulm hakkp̄n pēle. — sē ūṁmarḡp̄,ēp̄ on ikkp̄ sedà, ūṭlen: kuī minà, mihēle āi sà, pōn henēze ūlēz. ja senē āgp̄, kuī sulà,ne ārà, olṅ, tūdrūk olṅ henēze ūlēs_pōn. — no, šis_ku pulm valmēz olṅ, šis, šis kāstud poiš jālle vaṅkrēs⁴ ištudp̄⁵. sēsa:ma hārrà, neṅdē hōštegp̄ sōiṭp̄ senesa:ma kōhà, pēle, kuš_tà veṭtēz. ja šis hārrà, kūzīn poižē kēšt: kaš_sà tuṅnēd̄ nē hobūzed⁶? poiš ūṭlen: āi tuṅnē. ja hārrà, ūṭlen: tenē ò ūwemōl̄z p̄ juṅkkur, ja tenē ò vēnà (= venà) mōizp̄ kub-jà,z⁷. — sōzūzed̄ nē on nūid̄ nē vanà,t pēksj̄p̄d̄.

20. VI 1931.

9. saṛvē¹ jān, sē pōrgu vīdē, nēn. ūḵs heṛmūs kurī kub-jà,z olṅ, kiš palju tēumihī pēksn̄. jā ūḵs oḡtp̄ paṅdūn² vīṭtsà kimbūt sōlp̄, vḡ sišse ligūma. eṭ pidàd³ humigp̄ eigē rōkkēmp̄ hakkadamp̄. tiūmehēd̄ oṣsà nuṭp̄, ja palūn jumālad, kuš miṅnp̄. jā oṣsà olṅ ākkīne mūrīn. tulṅ ukksē eṭte, ja kurà,d̄id̄ vīn kubjā, ārà. polē vanamest pārà,st sedà, ānām nāṅtud̄ eṅd̄. agà, menē kūzī, kuz_nad̄ paṅnēt senē vanà, kerē. ūṭle šis vēl: minà, olē sū jēzuz. minà, olē sū jumāl. minà vōin šīnd̄ sūlj̄p̄. minà veīn šīnd̄ mūlj̄p̄. — ā, kurāt vīz ē. āi sà mēdà,d̄ teṅj̄p̄. kurāt nāiṭ-ta⁴ heṅnast mūtmed̄ mōdē. sīsa:maz lagē mā pēl olṅ serē külà,z. vōi, sī ollē nūid̄. sī ollē vanà, haṛjū kōrts, mē taōà. ja_mehēt kāizit sēl jōmp̄z. ūḵs vanà, jōṅik̄ peremēs tulṅ kōrttsēst⁵. olṅ jāwḡp̄ tāiz. ja šis kōrāt pak̄kun talē ikka vīnp̄ vēl. tā polē vaštū veṭnēnd̄⁶. sē vanamēz rēkkīn sīz: sē kurāt olṅ ne_heṛmūz. roḡkem kuī sūllà, piṭkūzed̄ haṁbḡp̄d̄ olṅ. koṛd̄ ūlē ol̄n nī heṛmūz⁷. sūr, vāgà, sūr olṅ. — kaz_nat̄ sešt̄ vīnajoma⁸ mahà, jāṭvḡp̄d̄! āi jāttà!

23. VI 1931.

10. aḥvèndd olḡ müttü äštvt¹ kadùn, et üks äi olè olḡ. mõrrà-mehèt sṽvãd mülmet kalãd, hãvìd, laittigvd, hõ-kaikküd — keik äi sõ neid —, aḡḡerãd — jüst valmès huš. sî õ sũrè kalü kã, kõhãd, viimãd. sē vãgã harva, kui neit sî merre tulèb. õhegoõra ollè üks sũr kalã, sî merèz, miš polè enne näntud eñd. sē lãks kadãgv rahva mõrdv. kadãgv peremez vís senè kãrdè. sakksãd² ošt ärà. sis neñde mõrdv lãks hul̄k vehemièd võrèt kalü, meš ollèd hëriḡv³ mõdè. polè siškiid hëriḡved olḡ. hëriḡve sũrüzed, sũrüzè põlèst. — sis vã leštãd. palju polè olḡ ühtèd⁴. kui tei kãrdv lähètte, kãrdv mehèt püidvvt kül. nüid äi sã senè pärãst leštu, et maiturèd èz vèdãmvz. enne ollèt püipezat tašséz. izè vèttè.

7. VII 1931.

11. painijv ollè sē, et ollè kurivaim. sē polè mènãd mü olḡ. üks-koõd olḡ ni hërmsvd nõljãd, et hobüzed õñ õssè lauttvs sedãzi hërnumv jã karjumv hakkvn. siz on sē painijv neid ni rõhùn, et nad üznä libèd ja mãrjãd humigu olḡ. neñdel ollè ni vaèv. — kahedei'smest õhènè õ tontide kãima-tuñd. sis nat tullèd.

11. VI 1931.

12. agã sīt sērè ninãld¹ on jälle ühèd vormpsè² mehèd tahtv kiviõiste oma pãttè pañnv. äi polè laštud vïjv. kolm nõdãld istuzèd sizamas (~ sisamas) sērè ninã külgez. tül ollè vaštu. äi polè laštõd vïjv. sãn rištõd omã kõhã. pèle tagãzè³, sis tül põrvs hëãks.

12. VII 1931.

13. ükskord olḡ ni sũr huš merèz, miš heitv heñnast ükè laèvã, põioittè, jã sis tein jubã inimestele hërmu. kaõdettè¹, et vèãv laèvã põhjv². jã sis tülrman rajun relliḡve pèlt ta keõvega põlèks. jã sis t_olḡ³ pèle sedã, kaks kolm kũd hošpidalèz.

16. VII 1931.

14. ühèl vanãst rahã, varastud. jã sis krahv¹ küzìn, kũbalju ollè. mész ütlen: koḡ ollè eigè tãiz. — kui sũr se_koḡ ollè? — ni sũr kũ koḡtõd ikka õñ. — õñ nē koḡtõd keik ühesuruzed!

16. VII 1931.

15. p̄azuzelē āi p̄èà, pahà, tegēm̄p. s̄ē p̄èà_B p̄ühà, l̄iñd olēm̄v, jumàla l̄iñd.

15. VII 1931.

16. n̄ōāid̄ εΗκ̄ ōūd¹ azl̄. s̄ē_gū suṛnud̄ ōzel n̄āntp̄k̄se. suṛnu-a.ēa² p̄ēt̄ p̄èà_B n̄āntp̄m̄p̄ ōūd¹ ašj̄p. n̄ēsa³mad̄ n̄ē n̄ōāid̄ ō.

12. VI 1931.

17. p̄âvle üm̄br̄p̄ōrm̄eze p̄ēv. p̄âvle p̄ēv huš̄ p̄ōr̄à_p pezà_s teiz̄ē külj̄ē.

23. VI 1931.

18. küindl̄p̄ p̄ēvā_l meh̄ēt tegēvad̄ olūt̄, ja_jōvā_D. küindl̄p̄_vst̄ p̄ēt̄p̄k̄se s̄urd̄ lugū. k̄ēd̄eda⁴k̄se p̄ōl̄ s̄èà, p̄ē_D. pašm̄arj̄p̄¹ p̄ēv k̄ēd̄eda⁴k̄se s̄èà, jalā_D. rūnt̄ k̄ēd̄eda⁴k̄se v̄āstl̄p̄ p̄ēvā_l.

23. VI 1931.

19. òl̄ēvā (= òl̄ēv̄p̄) k̄ēd̄ēdi ez̄imene koṛd̄ ūzē kaṛdul̄ē¹. taṛp̄p̄ēdi lañm̄às k̄ā. ol̄lē lañm̄às haige, lubā_{Di}: taṛp̄p̄ā_{me} òl̄ēv̄p̄ ārà, kuì s̄āp̄ teṛv̄ēks̄.

23. VI 1931.

20. miñkle p̄ēv, miñkle_vp̄, s̄ē ol̄lē lugub̄ēt̄tud̄ p̄ēv. keñn̄ēl̄ ol̄lē, tegid̄ olūt̄. p̄ēt̄tē p̄ühà. s̄ē ol̄lē hiṛgam̄eze p̄ēv suiz̄e vaēvā, j̄ārēl̄.

23. VI 1931.

21. mušt̄lazet̄ p̄èà_{vad} olēma va kaēñi sugū, miš̄ ārà, vañn̄ūt̄ oñ.

23. VI 1931.

22. kuì vašk̄-huš̄ pišt̄à_B, s̄is̄ sur̄ē_B ē¹. s̄ē pim̄ē. tal̄ āi p̄èà, š̄ilmi olēma. vašk̄-huš̄ r̄ēkkin̄ ūks̄-koṛd̄, egā, s̄ē tōz̄i p̄ōlē, s̄ē vana⁵rahva lorū, olēks̄ temāl̄ silm̄āt̄ p̄ēz̄ olēma, s̄is̄ ker̄igu k̄ellā_D l̄ōk̄ksid̄ egā, p̄ēv. n̄ē. suṛnud̄ maēt̄p̄k̄s̄ n̄i palju.

6. VIII 1931.

23. ä̀rà, l̄õk̄¹ şilmè tulè p̄èle,
 ä̀rà, l̄õk̄ şilmè v̄è p̄èle,
 v̄el on şilmà_D vezizèD,
 s̄is s̄âD nuitt̄p̄ palju.
 ä̀rà, l̄õk̄ şilmè perãndu p̄èle,
 perãndul şilmà_t p̄õrmüzèD.
 l̄õ acã, şilmà_D õrttè p̄èle,
 õrttè p̄èle, parttè p̄èle.
 õñ sul j̄õkk̄s̄è_B õrttè m̄õD²,
 parã_Z õñ parttè m̄õD².

20. VI 1931.

24. mā nãgìn ð̄ssè unè-nãü,
 jā nãgìn_aga hullü imè-deü,
 mā nãgìn_aga meṛDṛp̄ kũñDèvãD¹,
 jā merè_aga êṛDṛp̄ ēşt̄vãD,
 jā linãt p̄èã_{le} kũlt̄vãD.
 jā linãD_aga kaşvazit̄ kuì lip̄p̄üD,
 kubã_{raD} ja kul̄Dṛz nuṣp̄üD.
 n̄èD linãD, miş s̄el kaşvazid̄,
 s̄è õñ_su neitt̄si p̄õlvè aü.
 kubarãD ja kul̄Daz nuṣp̄üD,
 s̄è õñ_su prũdik̄s-sõma nõü.

3. VIII 1931.

25. talcu laül.

nũüD_mu rahvã_Z ä̀rà, leina,
 ä̀l_se t̄è sul parãndust.
 leikka vilj̄p̄, n̄ivã, heina,
 s̄è t̄õp̄ talvest varãndust.
 hõißsa s̄iz ja tõštã, jalga,
 hüppa õllè kaṣpãga.
 elü r̄õmu ä̀rà, salga,
 tañtt̄si t̄õrì naṣpãga.

7. VIII 1931.

Anna Kiiver, 60 aastat vana (1931), sündinud Nõmba külas, kust 10-aastaselt siirdunud Kuri külla. Kuris on keelejuht elanud kogu aeg talurentnikuna ja põllutöölisena. Anna Kiiver on kohati vanema keeleususega kui eelmine keelejuht, sest temal on olnud vähem kokkupuuteid ühiskeelt kõnelevate isikute ning kirja-keelega.

26. *peremehel olḡ trū kòèr olḡ. nüü kòèr jèn vanàks. peremez äi olè tallè häästè süüjḡ añnùn_enn. añnùn lèhà, konttezè ja levà, kòrüzè. kòèr lāin kontuze kaibpmḡ. kohüz möistḡ, et pèà_B añdmḡ lèhà, leibḡ ja vòid süüjḡ, ja patjḡpè¹ pèle magà_{mḡ}. ja kòèrà_L olḡ rōmüz mèl, ja hakkḡn kodüze menèma. ja tēl tulḡ rebà_{ne} vastò. ja kòèr hakkān rebazele kīt_{mḡ}, kui hē õigüza ta kontus sán. ja rēkkēn mūnēst² azjāst kà. ja kòèr unüstan³ ē, mēs kohüz mušt_n_an⁴. hakkḡn kodüze menèma, ja küzīn, mēs azī sē ol⁵, mēs_ma sul rēkksē. rebà_{ne} ollè kavà_L. ütlen: kohüz muštēz, et peremez luit konttezè ja levà, kòrüzēd pèà_B süüjḡ añdmḡ. talvè⁶ lumè hañḡ⁷ ottsḡz magà_{mḡ}, ja sul laštu-mēl. ja kòèr lāin kuřvā, mēlēga kujū. ānām ašja ēs kui tagà.*

VI 1931.

27. *muštē olḡ üks nainè. mēz lāin vōřgà_{le} pāřnu. siš kāin egà, humicu sedazi vāttḡmḡz, kuibalju temàl rāimēzè oñ. egà, humicu tā rēkkēn: vanāmel tānà nī nī palju kalà. lāin pōil-lāle küñdmḡ hārgeḡḡ, ja jāitḡ hārjā_D hiḡḡpmḡ, ja izè pañniun magà_{mḡ}. sulà_{ne} nāin, et nainè magà_B. ja_hakkḡn ülēze aēà_{mḡ}, ja_naižel ānām hiḡḡe sēz äi olè. ja siš pōřḡ temà pèà, šēñnḡ, kuš jalà_D, ja jalà_T šēñnḡ, kuš pèà. ja siš nāin: üks mušt kār-mēs kāin egà_S kontḡz. kāin hāñnà, al jā. tā polè löidḡ sevà, kontḡ ülēz, kuš_tā pidī menēmḡ. ja siš pōřḡ pèà, tagà_{zi}, kuš jalà_D. siš mušt porigārmēz lāin nenà aücüst sišse. ja nainè hārkkān ülēze kohè. siž rēkkīn, kui palju šēikku mihēl olḡ.*

VI 1931.

28. *kui peremez ja_sulà_{ne} olḡ mētš¹ heinamḡl, peremes hakkḡn, kāsken sulà_{zel} sōmḡ minnḡ. izè kavūn ärà. sulà_{ne} lāin kodüze. jō peremes sōn laūwà² jūrēz. teine pēv olḡ neñdḡ-saḡmuštē. sulà_{ne} mētlḡ nüid, pašsīp pèà_{le}, kuivà_S peremes kujū lehē_B. peremēz lāin pōžḡ tahà³ ja_kikkārḡpn kolm kořḡv ülē_*

seljv. jā oļv valmēs hunt, jā lāln kodūze. jā sulā_{ne} tein neņv-
saņmuūtē. lāln, kikkārđv. oļv hunt, ja āi sā ānām laštē. lāln
kujū ukksē tā, ja viņgun. perēmez lāln vātvm⁴. nāln, eļ sulā_{ne}
on huņdiķs lāln. vin sēā, laūtvtv ja lašk_N sēā_l kikkārđv sēā, pōhū
sēz. siš sān inimezeķs jālle. siš perēmēs taļten sulazevv. ja
polē kāškēn sōzūst tūkkē ānām tehjv.

VI 1931.

29. sē oļv jālle sē krāt. ōhēl perēmihel oļv jālle krāt. egā,
kešknāđvl¹ ja laūppv, nagū sē mōđez oñ, tōštēt vōgē pudrū tālz².
kōštāt ka_{seltsē}. ja_{sulā_{ne}} meļv: āi_{đē}, kuš_{tā} nē panē_B.
kaļpā. sēz oļv pīm_v kā pañdōd. sulā_{ne} pašsēn pēā_{le}, kuš pere-
mez lāln oñ. vīdōt saūna, ja_{sulā_{ne}} lāln, sōn ārā., pudrū ja_—
pīmā. ja_{vōi}, mēs sēl oļv pēl. ja_{šēitūp} šēssā, ja_{tein} pišsī³
kaļpā sišsā pīmā. ēšt. ja_{krāttēt} tulv sōmv. teinē tein: ā[?], ā[?].
teinē: piš, piš. — siš kūzln: mēs nūt_{tēmē}? teinē ūtlen jālle:
panē_{mē} ma_{ēā}t pōlēm_v. — kuz_{mē} izē lēhmē? — lāmē vārā_v tā
raitv ruņmū šēssā. teinē lāln laūpild teizēst perzē-otst vāļv. —
sulā_{ne} kūlv sēdā. — nainē kūzln: āi_{đē}, kuz_{mū} lōmā_v ō?
sulā_{ne} teā_{dv} kūl, kuš lōmā_v oļnūn. kuļ ma_{ēā}, jū pōlēn on sūrestē,
sulā_{ne} pañnūn teizē kē teizē oļtsā, eļtē⁴ ja višk_v tulēzē.

VI 1931.

30. krāt oļv. sē oļv sēdāzi_{et}, jōūlulaūppv ōhtu oļv perē-
mes talūn kaltsōzē kokku, ja_{sulā_{ne}} nāln sēdā., ja_{meļv}¹: āi tē,
mēs perēmes tē_v. siš pašsēn pēā_{le} ja_{nāln}, ku perēmez lāln saūnv.
ja_{perēmes} tein krāttē saūnvz. ja_{sulā_{ne}} hākk_v kā kaltsu
kokku korj_v. ja_{tein} omale kā krāttē. agā, ūks sōnā, lāln
mēlēst ārā. jēn kolmē jalā_v. kuļ perēme krāt valmēs sān, krāt
kūzln, kuš_{tā} pēā_B mēnēmv. perēmez ūtlen, kāš_N kolmest kunēv-
ričist kokku talūdv. kuļ sulā_{ne} valmēs tein, kūzln: kus_{mā} šēñv
amēdēs² panē? — sulā_{ne} ūtlen: sellēvārast, eļ_{sā} kolmē jalā_v
olēd, hākk_v sēdā, talūmv, mēs perēme krāt on kokkō talūn. — siš
perēmez jēn nī vā_ēzēķs. kaitvā_{ķs} sē perēme krāt tōi. eñne
perēmez ollē nī rēkkā_v, nī rēkkā_v.

VI 1931.

küzin mehè kēst: sinà olèt kronu-mēz, muistà, meile kohūt. mei lõittsimà kolm ašjv. kui nē ühè mehè kēz olēks, siš tā olēks üzna rikkà.z. aga eòà, ühèle üks ašdv, siš polè mõnu mètte mèdà.D eñD. — ühèt säppvd, üks sam ja seltsè peni-gõrmpv. üks laudlina, panè lauwà. pēl, keik sõmene ò pēl. üks müts, panè pehè, kiškiv àt nē. mēz mõtlen: õtta, õtta, neid lehèB münul tarvõst¹⁰. veñnud¹¹ õunà ja ütlen, ja viškpnud¹¹ ülēz. — kiš senè õunà kišè eñne kätte sâB, sē sâp puhà.z omà.l. — kurà.Dit pañnèD jõksmp¹², ja kaduzèD ärà. ja mēs pañnè säppvd jalcv, müts pehè, laudlina tašku, ja hakkvs tüdrukte järge minèmp. vîmaks tüdrugud hakkvzèt paistmp. loš hakkvn vîmpks paistmp. tüdrugud län lošsitreppist ülēz. temà veñ kâ säppvd jalast è. veñv kainolv. ja tüdrugut sõn lauwà, järēz. preili rēkkiv: jubà, soldat ò meid vañt-mpz. hõme humicu pèà.p surèma. — põrgu-härra ütlen: münul_ò kâ soldatèD. tüdruk ütlen: minà olèn nî jā nî kauwà. si olñ, aga minà polè üntkiD näin. — soldat sõn kâ. — vanamez veñv vohèze kaštì nuçà.st. àn vānttv ümbär, ja pizizet soldatèt tulñ väljv. ja kazüst sürèks. hakkvn teize-pide riñgè a.èàmvp. län tacà.zè kaštè. jõ soldat mõtlen: õi, ma_tahàn sevà, ärà, vîjv. sõn kohi tälz. veñv kaštì kainolv. pañnün tulèma. pañnün säppvd jalcv. kâiz ja kâiz. àt tē lõppè. miš-mõdè ma_pèà.n mā pèle sāmvp? viškpn õunà ülēze, ja olñ seà.l samàs koñtvz, kuš tā allv vaibun. siš pañnün omàD azjät kokku, ja län pañnün võdèze magà.ma. ja kunivcv-tüftar tulñ koduze ja lõidēs soldatè magà.mvst. ja ütlez: sinà magà.D nî raškest. teinè šilm ài nē teišt. pèà.D ikkv humico è surèmp. miš_sà kunivcvle rēgàD? — soldat norškv. tüdrugud olñ koduz. humicu kunivcv tulñ señnv, jā hakkvn küzima: kaš teà.D, kuš tüdrugut kâizlèD? — lahtène mõk olñ kēz. soldat tahtñ rēkkèdv¹³. nâH, acà, tüdrugud àl lašñ. èt soldat ài tē niite miškèD. jā kunivcv pidà.n jõ pē è rajjuma. soldat sán imemüttsi pehè. jā kadus kunivcv èšt è. kunivcv küziz: kuš_sà lākksid? — soldat ütlez: kui_mà teijèca jüttüle tulèn, sà rajjüd mā pē oitsà.st è. — jā kunivcv töüttvz, èt_ta ài rajjü pèD oitsà.st èD¹⁴. jā soldat tullè señnv, jā soldat näittvs senè kaštì¹⁵, miš soldatit séz ollèD, miš_tà põrgust ollè omà seltsè veñv. nüit tüdrugut said arü, èt va_solbat sēl olñ. soldat ütlez: mā sõin kâ. — tüdrugud ütlest: meš muidü sõmene kadus puhà. è mèittè èšt. sai tütre omà.le, jā põlè kunivcvrikkè.

33. hallid hobüzet kälvä_D merëst ülvz, mihët selgvz. läin jälle tagä_{zi} merre. münü emä rëkkëz: merë karî sôn raînä pël ja läin merre jälle.

1931.

34. ollé mul rëkkäz rëšti-emä,
kîkkëz mulle halli këttsë.
mä pañni talle krappè ka.ëlâ¹.
huñdit tullëd hulgä kaüppä,
kařjä seltsës karättez.
murttsëd_{aga} münü halli këttsë,
kraḡ jähi mahä trallallâ.

1931.

Liisu Haavik, 60 aastat vana (1931), sündinud Palu külas, kust ta toodi Värsu külla mehele. Järgnev jutustis on kirja pandud Värsus.

35. nõgüd ollëd sevä-mõdi. inimezet karttsëd¹ nõidust. sîz nägit tontti. emä, rëkkiz. temä, on näin nõgüd² ühës kõhä_s suñnu-a.ëdvz, lõppël. välged¹ inimezed on sël käin. kuñmarõpn mahä, ja käin. nemä_D on lamõbz olḡ. põrn kořrâ, šëlmä_D, šis olḡ ärä, kadün. polë märkki olḡ.

12. VI 1931.

Mare Jõemaa (= jõmḡ), 76 aastat vana (1931), põline Harju küla elanik.

36. sārë-mald käidut tarkküst tõmḡvz. nãñ. se_Damõ:de sêlt pide krat tõmḡmḡ. kolm mēšt läin tõmḡ. kolmëks põlvëks sãn. sārë añdrüs tõmḡpl, helläma olistez ja kolmáz ollë oḡtil. oḡtil ollë rikküs kaheksmḡks¹ põlvëks tõüttad. neñde sugü pidän sîz ärä, leppemḡ, kul tõüttuz oḡtsvz. sa_klps kã pidän olëmḡ jälle. sārë-mald mēz olḡ tarkküst tõmḡvz. sārëma mēz añnün leva sēs tarkküst. ütlen: kîs kigë ezimezeëks tulëv, sé añnä. mēz meñlen, ei kõer tulëv. põëg tulḡ. põëg teḡve äštḡ olḡ máz, ja_{su}ḡñ.

22. VI 1931.

Mihkel Tasane, 79 aastat vana (1933), sündinud Palade külas, elas tekstide kirjutamise ajal Suuresadama vanadekodus. Kuigi Tasane on ehitustöölisena õige palju olnud mitmes kohas mandril, on tema murre siiski puhtam kui paljudel nendel, kes kogu aeg on elanud omas külas. Tasane on nimelt niisugune keelejuht, kes oskab teineteisest hästi eraldada murret ja ühiskeelt.

37. koŗD_ollē merē piā.l üks pimē kapten. jā temā kāsķēz egā. pōleduņni pārā.st üt veī aņvŗ pudēlist¹. ja_sīs nemā.t pidā.n ūhē vē pudēlis tūk a.ēga. müttū koŗD aņnūn rūiŗvŗttŗ sedā. veī pudēlist. sīs_nāD on talē ūhē koŗrāga üt aņnūn. sīs_ta on kūzīn. kaš_tē² nētte sī ēs kedā.gēD? šīs_nāD nāin: meī_nēmē, ūks meī-tsaduk palstā.B ēz. sīz vanā. sān arū. — miš_tei olētte mīnd nārren. et sē on laēvā.D, sē on kurizō koņt, kuz_vezī allŗ jōzē.B. sē tōmmā.B laēvā.D vāgizē omā ligi. et meī piā.me kā šēņņŗ mīnēmŗ nūiD. — ja_nemā.D on šēņņŗ lāin teište la.ēvDē jūre. ja.H. nemā.D on šēņņŗ lāin. mis_nūlt tehjŗ, vē tōmmŗmeze koņt. jā nemā.D on šēņņŗ lāin. jā nūiD meī ei sā ārā. sāņŗ omā.D madrō-zēD vāttŗmŗ teište la.ēvDē pēle, miš_sēl on. inimezēD olŗ ārā suŗn nālŗ. ja_temā., sē kapten lašņ veitŗ vārskē suŗnō, paņnūn omā.l aņkrō ottsŗ. valā.skalā.³ tulŗ māņģēmŗ ja nēlā.n sellē mīhe tūkķēz laēvā. aņkrōŗ omā. šīssē. sīs sē valā.skalā. vīz_nāD siā.lD ēmale ārā. sē on sēlD ārā. pēštŗn. muŗD olēks nīsa.ma suŗņ kui teižēD.

4. VII 1933.

38. tāi-tāppējŗ, potti-nōlējŗ, sūr sīg, kulla-kaņdējŗ ja vehē-an t s. — laštāle oillēD nāljałtōzēks¹.

4. VII 1933.

39. taēvāz loitlēB tānā. sīs aŗvŗvŗvŗ, hakkŗŗ kül mā.ķs mīnēmŗ, kui talve a.ēg.

4. VII 1933.

Peeter Suits, 30 aastat vana (1933), põllutööliline, on sündinud ning kogu aeg elanud Kuri külas.

40. heīnamŗle mīnnaķse | piā.le jā.niŗēva || muŗuci sīs_kuī || rohto jā nī palju | kašvān on || et nīdī vaēvā. | ārā. tazūB ||

on nīdūz valmēs || sīs tulēb lō veīmene || kui vahēst me,nēst
 kuhāst | ta polē alt̄ kuiv̄ || sā.p̄.ta kā.ruitōD || kui_dā sīs kuiv̄
 on || vōttak̄se ärā, || tehtak̄se (= tehtak̄se) kokkā_ks || ja kokkā_D
 vēttak̄se laū jūrē || ja ajadak̄se lattū || kui lattō ai_mahū || sīs
 tehtak̄se kuhjā_ks || kui vėl̄ ülē_jāb || sīs tūwak̄se kā kovū ||

26. VII 1933.

Kassari.

Leena Elmi, 69 aastat vana (1933), põline Kassari elanik. Leena on oma saare ärksamaid tegelasi, kes on ikka osa võtnud igasugustest hariduslikkudest ja kultuurilistest üritustest. Sellest hoolimata on ta neid väheseid, kes oskavad veel küllalt hästi kõnelda oma murret. Kassaris on hiiu keel nimelt kõige rohkem ühiskeelele lähenenud ning läbi teinud suurimaid muudatusi. Nooremate ja osalt keskealiste keel on suurel määral põhja-eesi ühiskeel, kui mitte kaasa arvata *ö* pro *õ* ja veel mõni väiksem erijoon.

41. *ɔdò lãks, niarè-laüppv õssè lãks. parùn¹ kãškèz minnɔ tòmɔ. põnkõst² tòmɔ lõmbele. ɔdò ütlez: miks parùn niind seinnv tahãp_sãttɔ. parùn tẽp_kül, et_sël paljõ tonttẽst² õñ, niarè-laüppv õssè. parùn ütlez: sã_pẽãd minẽmɔ. jã ɔdò lãks. nẽn. ɔdò lãks rehè allv³, jã eittẽs kolm või neli aijũ_dãit⁴ põnkõst põhucõrvè šissè. jã šis tullè ärà. ja_niird umigõ, kui valgeks lãks, parùn tullè jälle vãitɔ. — puñ. sã polè üntèt kãint sël. ɔdò ütlez: kullã, parùn-ãrrã. kãizn kül. agã, ät_jole anttõd ronkem, kui vehed_ãrgele⁵ anttè. nõd_ollèt keik mõ kallãl. pidid minõd tũkkèz è sõmɔ. õñnèks, et_ma vël ärà, sai. keik jõzẽd mõ kallãle. ma_tu'llè tuhãt mi'ljõni, et_ma ãrgegv tarãze sai. et parùn vël omãd_ãrjãt pãrõv. — puñ. sã valeitẽd. sã polè üntèt kãind. — mõl_ollè ni eẽm_ja ädã. ollè ni igiõn_ja mãrg, et pũkksì vãrdlè vahèlt tilkkõz vezì mahã.*

4. XI 1933.

42. *ka s s a r ɔ m õ i z ɔ t a r a s t è õ t ü d r u c ɔ d o l ɔ d s è l s õ m ɔ z . s è _ v a a r j ü m i ñ k e l , ü k s v a n à . l o l p o i s e m à . s t e s t , t e m à . o l l è i s t õ n d n e i v è j u r e s k ä . ü t l e n d : t è õ t ü r u g õ d , k ü l g e k e i k . m ä k ü l u d ɔ n t e i l e ü d i s t . t è õ t ü d r u g õ t s v a _ d v a r s t è p r i k s . t è õ o r j ü s k a õ b ä r ä . o v ü z e p e v m a k k s a _ b r u b l ä , j ä l ä _ m i h è l v i s k ü m m e n d k o p p i c ɔ d .*

46. jõulö-laüpppõ õatv, jā niarē-laüpppõ õatv, mõlēmõv, vīdē laüpsēd tühā,¹ kabelisse tonttēde kādē. pañdē einā-kešlē šisse. nē, kiš sañdōd ollēd. kiš ollēt pāhā, teind, nē vīdē.

12. VIII 1934.

47. suřno ülttē nōk, ulk ollē nōgōd. laüpsē narredē: suřnō-aiõpõz nōk tulēb. nōgōt känd kodu, agā. kašsprēs polē ilmõ olõd. — nōgō pudrū, suřnō pudrū. odrā, jahūdest kēdēdē sellē pē, kui suřnō kerstōz ollē. sē ollē mattūza toit.

7. VII 1933.

48. kui laṽs lōi muhā, lōēdē pēle, nōā. terā.gõ muljūdē:

kořbile kolū,
varezele valū,
mei laṽs teřvāks.

meil ikkõ lōēdõks¹ sedā, mõdē sōnū.

1. XI 1933.

49. vana-emā, izē ištūb. laṽs pañdē põlīde vahēle. laṽs ollē kuñmūle jā viheldõdē neid, üznā, tiitēd vēl. miš sūrēm, sē pañdē lāvā. pēle (= lāvabele), miš āštõnā¹ ollē. nī vēttē laüpsēl ařjā.zēd.

1. XI 1933.

50. külmā.-ränn käib aķnõ tagā, nokkēmõz, kui külmõks le-
hēb. ollē külmā. edē gūludõpēp.

1. XI 1933.

51. tiitē-võdē nainē ollē kuz nādāld keřgubühine¹. kui_dā kerkkōs käiz, anttē tiitē kakkō teište naištale. ülttē, tiitē jālgō anttē.

3. XI 1933.

52. vanād_inimešt käizit keřgū-lāvā.l. sõmaļtõ¹ käizid va-
nad_inimešt. keik sē ollē pühälēk azi. sē ollē jēzōzē ihū.
sedā, pinē pühā.stē sāmõ prügī.

3. XI 1933.

53. toñò ò karttèjv.

vanàst ollèd nì rumàlv inimeist, eì vîzìò laḗpsèò joulò
laḗppv ḡssè kabèlé mèlé kellà, kahèdèi'smè a.èà.l, kui keiòè ronkam
tonttèzé oñ, tonttèdè kàdè. eì sîs pèàdè lugèmv àkkvmv.

3. XI 1933.

54. vḡdèdvḗksè, kui ka.èà.vḡt külà.z¹ leñdvḡv. sîs tulèp
pahà, sant òlm.

8. XI 1933.

55. sḡrmèd.

pöijà.l — tai-tappèjv,
ezimeine sḡrm — poḗtì-nḡlèjv,
sûr sḡrm — sûr-sîm,
nimidòzè sḡrm — süllà.-la ùr,
vehè-sḡrm — pizi-ant s.

9. XI 1933.

56. kui kadribe on sulà, kadrit kuzèvvv ḡlvḗks. kui maḗdì
külm oñ, sîs kadrit kuzèvvv.

9. XI 1933.

57. ḡppètv.èvv¹ ollèd möivv ärrà. kḡèrà.d. nemà.d äḡsìdvst
sèdà.-mḡdè, et_temà. valeiles kanisléz.

9. XI 1933.

58. kui ezimeist koḗvvv kevà.dè laḡvvv kaḗjamvle a.èdè, ḡs
pañdè, laḡmastele anttè vèl süivv, laḡdà. uḗksè èz oḡwez. nē. sîs
laḗpsèt pañdè ümbr jḡzmv: — vîz villè jā kūs kullè, seittsè-saḡà.
añnà.-rakkò, ühìzv ümbr jürì aḡà. — sîs laḡvvv pìdìt kaḗjvz
ühès kḡs seizmv.

10. XI 1933.

59. üks vanà. nainè pañnùv a.èà. èrè täizèt täiz. lugèv:
sḡnà.t sḡròcò, sḡnà.t sḡròcò. teizevine sḡròs taḡà.zè. teḡ tühà.ḗs
jälle.

16. VI 1933.

60. *iḡ jā vaīm on ühèd. suḡnòl lāks iḡc vāljḡ, jā vaīm lāks vāljḡ. meil on kǖl nād ühèd mõlèmpḡ. viškḡz vedrū vāljḡ. kalà.l ai_jolè iḡc. kalà.l on vaīm. aḡi kalà.l on iḡc. teistal ai_jolè¹.*

16. XI 1933.

61. *kiilè kogù, kiilè kogù,
saūwè kḡrmḡt tulèvḡd rehè vārà.vaitte tagà.,
ta.èvḡst tulgù, puḡkò miḡgù,
ūḡvār māñnà. mältärdagò¹.*

22. XI 1933.

62. *nainè polè tohtènt paljḡ pèḡḡ rḡmānḡḡḡḡ lugèdḡ. sèl pidì ikkḡ rīde tūk pèl olèmpḡ. nainè pidì ikkḡ olèmpḡ kaītèt pèḡḡ. jā sḡmà. jūres pidì kâ olèmpḡ. pōl pidì kâ èz olèmpḡ. mēs pidì lugèmpḡ jā sḡmpḡ ikkḡ paljḡ pèḡḡ.*

24. XI 1933.

63. *tuḡkḡbe ai_jolè villò kedrà.t egà. krḡzīt¹. villò ai_jolè kiḡpūdòt. laḡvḡd jēvāt sīs tuhà. nāgù. inimeize jūzed lehvāt kâ tuhà. kaḡvḡ. leḡvad_āllīks. vaštḡbe, sīs lõgà.pè jūzèd, a.èdè sḡñnigòd, kändè liügò² laškḡz³. suvèl ḡldè, kui linà.d lühigest¹: ḡiks_sa vaštḡbe polè känd liügò laškḡz, linà.d lühigest. vaštḡbe kēdèdè pōl sèa. pèd. umigò varà. pūhīdè tubà. pūakèd vīdè kaūgele, ei sèa.d seišvḡt sīs kaūwà, vāljḡz, ai tulè kujū. nēd ollèd vanà.-sèdòze sèa.d, sūrèd aḡjā.zed ollèd. ägà. nēt polè külmḡ karīn. ägà. neil polè pekkè oḡḡd. teinè vīr ollè valḡed, teinè punà.st lihà. vanà.l oriḡpl, kiš pidà.s kaks äštḡd, sellèl ollè vèhī kâ pekkè.*

24. XI 1933.

64. *toni ja_nḡk. üks suḡḡd nḡk jälle külà.z. nēd ollèt suḡnòd inimeist. nē polè midà.gè teind. — suḡnò järèl polè tohtènt paljḡ jälü kaijḡ.*

24. XI 1933.

65. *āl āḡbrèk tḡv õñne. kiḡjā, sḡmè jälle. mušt āḡbrèk ollè pahà. āḡbrèk.*

24. XI 1933.

66. akkyp tuiskyp. kuì kaṅcest tuiskpɜ, oìlè rahà.-aügù ilm. tänà. üznä, rahà.-aügù ilm.

9. XI 1933.

67. kül_ma laülä.ks, kuì_mà tohiks.
mul_on kodù külèjɔɔ,
ülè vältjä, välttèjɔɔ.
mä_kaṛɔɔn ko.èù külèɔɔɔ¹,
ülè oüwè aükkòɔɔɔ,
mul_on kodù kuřjä.t kuërà.ɔ.

10. XI 1933.

68. ärà._ga veltà, liñnä.st naištɔ,
ärà._ga veltà, möizpɜst naištɔ.
liñnä.z lijä, uzuleizɛɔ,
möizpɜ müime sugüzɛɔ.
vettà._aga tarkkɔ talubo.èä, tüttà.ɔɔ.
sé tɛp töt kuì tihà.nɛ,
küñnä.p põllüt põhà.nè,
a.èä.B vaòɔ a.èä.nè.

üks vā rîgmɔ sîm laülés sevà.

10. XI 1933.

69. souwà. pättè, jouwà. la.èɔɔ.
millas_sōme sehnɔ mälɛ,
kuš_net kukkèt kuìɔɔs käivà.ɔ,
jä_nɛɔ kanà.t kaṛɔɔs käivà.ɔ,
pɛnɛɔ liñnüt peñnikkòz¹,
anèɔ aljɔz õbèɔɔz²,
séä.t sīdī sammèttéz¹.

10. XI 1933.

70. kiš eile, kiš eile senè sörmè leikkɔz?
marì-neiitsil, marì-neiitsil, nē-eiitsikkeine¹.
kiš kaṛɔɔz, kiš kaṛɔɔz mäñkimɔ?
villè m kaṛɔɔz, villè m kaṛɔɔz mäñkimɔ.
kuš_tā sellè, kuš_tā sellè paèlà. vettéz?
vettés sērèst, vettés sērèst, sērè paèlà.
tūi² veikò, tūi veikò, sellè paèlà.

kül marì lō_B, kül marì lō_B ūwè jälle,
 lō_B ūwè, lō_B ūwè, rūduleize,
 kādārpantte, kādārpantte, kañdileize.
 rōītsi pois tō_B, rōītsi pois tō_B, rūduleize,
 sakksà, pois tō_B, sakksà, pois tō_p, saimèl sīdè,
 pòè pois tō_B, pòè pois tō_p, punà, st sīdè.
 ärà, aǎnà, ärà, aǎnà, teište kätte³,
 aǎnà, omà, aǎnà, omà, peijü kätte³.
 ka.èl kaṛṛṇ, ka.èl kaṛṛṇs ka.èlṇ kiinne.
 tulè mōṇ, tulè mōṇ tanttsò lõmṇ.

sīs vēdē ūks teinē jälle riņḡi sissə ja jälla akkṇz laul oitsə st
 niza:mṇ. sē ollē meil riņḡmäḡḡu laul ta gū - gū lā, mēl.

10. XI 1933.

71. kiīs lāk̄s kīdēlṇz mēle,
 unē lāk̄s ōbēlṇz jārēle. ---
 tulē mōle kiittsek̄keine¹.
 mā dēn sulle ūwēd umiskiḡḡad,
 pēle panēn sīdī paēlā, d,
 allṇ aṗpsaītēd¹ manā, lṇd. —
 liṇd aḡṇ laulēz leṗpičkōz¹. —
 ärà aḡṇ uzū uḡdī jūttō.
 uḡdīl on aḡṇ ullūd jūttūd,
 karūl on kōnēt kavā, lṇd.
 omà, naḡk on umiskiḡḡad,
 sōlēt pēle sīdī paēlā, d,
 verī allṇ aṗpsaītēks¹.

10. XI 1933.

72. kiīs kīlō kaṛjṇ,
 ulē meītsā, maṛjṇ.
 tō mōlē eīnṇ.
 minā, eīnṇ leḡmā, le.
 leḡm mōlē pīmṇ.
 minā, pīmṇ pīčkā, le.
 pīčkṇ mōle pekkē.
 minā, pekkē perenaizels.
 perenaïne mul kakkō.
 minā, kakkō kalā - mihele.

kalà,mèz mul kalà.
 minà, kalà, ka,éačkpe (= ka,éagpe)¹.
 ka,éà,k añnàB mul sulop.
 minà, sulop rēgùle.
 rēk mōle kulop.
 minà, kulop tañmèle.
 tam añnàB mōl leñte.
 minà, leñte vīdikkpə¹.
 vīdik tēB mul ūwè kūwè,
 panèp kalèvèst kōītsà,t² pèle.

vanà,-sēDÓZE lál³. sedà, ikkyp lálné³.

9. XI 1933.

73. kīs kīs kīs, kuššp¹ lehèD?
 mâ lehè ñettšp puiv rajjòmɣ
 kuì pù kukkùp ka,èlp?
 eĕs pugè pù jārè allɣ.
 miššp¹ sēl sīs arà, sōD?
 eĕs nārì pù jürè.
 kuì jèp kurkkò kiñne?
 eĕs kizù kǎppà,ɣ vǎljɣ.
 kuì verì tulèB vǎljɣ?
 panèn vòit pèle.
 kuššp¹ vericoñ vòit veit̃à,D?
 kodùND vanamóre kañbrèst,
 kiřjù kañnù pòhà,st.
 miš mōDè sà kōnè lañtè veit̃à,D?
 kǎppà,ɣ kizun kōnè lañtè,
 vòit sōn acà, salamañtè.

4. XI 1933.

74. olèn minà, kàinD,
 jā olèn minà, nàinD,
 jā polè minà, sedà, imèl nàinD,
 miš minà, mullü muhùz nācìn.
 ovü teçì ohvà,-vaziçɣ,
 leñm teçì leppù laüçì tǎkkù,
 lañmà,z lǎks laüñile munèmp,
 kanà, teçì kakksè kranttsè talle,

kuĳ sē tōḡōs káppsv aidoz,
sigā, sē laulēs peņņi pēl.

10. XI 1933.

75. vanā, st ollē vār,
jā vōrīl ollē mōr,
jā mōrīl ollē pōēc,
jā pō, èà, l ollēt punā, zet pūĳksin,
jā lāĳs allp kelDrē,
jā pazā, nDpž nē tāiz.
kiš ūlē mūnū sōnā, rēgā, v,
sōB nē tūhā, ĳs.

14. XI 1933.

76. pliĳkā, ištōs kaĳmārēz,
a, ēg ollē igā, v oḡttv,
nācī paḡpā, t kōñdivan
mōDpž merē rañDpž. —
aĳmā, s paḡpā, kaĳlīs paḡpā,
lunā, stp mō sūit kā. —
mišĳv¹ mā šiņD lunā, stpž?
mul āl olē rahā, —
paḡpā, l oñ jū kolme rūnḡ,
mulle paḡviĳs pañnḡ. —
enemeinē aņnān tūtre ārā
kuī _ga² omā, D rūnā, D.

pliĳkā, ištōs kaĳmārēz,
a, ēg ollē igā, v oḡttv.
nācī maḡmā, D marziḡvan
mōDpž merē rañDpž. —
aĳmā, z maḡmā, kaĳlīs maḡmā,
lunā, stp mō sūit kā. —
mišĳv mā šiņD lunā, stpž?
mul āl olē rahā, —
maḡmā, l oñ jū kolme lēhmp,
mulle paḡviĳs pañnḡ. —
enemeinē aņnā, n tūtre ārā,
kuī _ga omā, D lēhā, D.

plikkà, istòs kammàrèz,
 a.èg ollè igà.v òttv.
 nàgì veñdv mařzivvd
 mōdv merè rañdv. —
 ařmà.z veñd, kalliz veñd,
 lunà.stv mō süit kâ. —
 miškṽ mā ŝiñd lunà.stṽn?
 mul ài olè rahà. —
 veñnà.l oñ jū kolme mōkkṽ,
 mulle pañdiks pañnv. —
 enemeinë añnà.n ð àrà.
 kuì_ga omà.d mōgà.d. —

plikkà, istòs kammàrèz,
 a.èg ollè igà.v òttv.
 nàgì òdv mařzivvd
 mōdv merè rañdv. —
 ařmà.z òdv, kalliz òdv,
 lunà.stv mō süit kâ. —
 miškṽ mā ŝiñd lunà.stṽn?
 mul ài olè rahà. —
 ðl oñ jū kolme sōrmüst,
 mulle pañdiks pañnv. —
 enemeinë añnà.n ð àrà.
 kuì_gṽ omà.t sōrmüzed.

plikkà, istòs kammàrèz,
 a.èg ollè igà.v òttv.
 nàgì peigmest mařzivvd
 mōdv merè rañdv. —
 ařmà.s peigmez, kallis peigmez,
 lunà.stv mō süit kâ. —
 miškṽ mā ŝiñd lunà.stṽn?
 mōl ài olè rahà. —
 peigmel oñ jū kolme la.èvv
 mulle pañdiks pañnv. —
 enemeinë añnà.n laèvà.d àrà.
 kuì_ga omà. prūdì.

pařpà.³ rùnà.d vāzìgò
 keškel kezà.⁴ a.èà.l.
 mañmà.³ lehmà.d vāzìgò

keškel lüppsi a,èà.l.
 veñnà, mōcàt katkē miļgū
 keškel sõä, a,èà.l.
 sõzà, rē⁵ sõrmūs katkē miļgū
 keškel kihlā, a,èà.l.
 peļome laēvā,t sārā,ō
 keškel merē selōp.

10. XI 1933.

77. v ē ò _ p r i ò ù laul.

sē ka š s p r ā⁵ jā mullā, piñD,
 oñ ülēs kazvattānōD^{1,5} miñD.
 meļ elā, me sēļ sōrē pēļ,
 jā kōñnime sēļ kōrōe mēļ.
 ma vēltān kokkō laulū jōūw,
 jā añnān omā, lōjpl aūw,
 eļ tā miñD siļv ilmp lōnD,
 jā aŗmukkeist² mōļ kāzp tōnD.
 sē rōmpšpmpōks tēB münū mēļD,
 kuļ laulā, B münū prūDī kēļ.
 sē mōle mēļDe tulēt̄p̄B^{3,5},
 eļ tā mōļ ūkskōrD naizāks sāB,
 küšsitt̄p̄B^{4,5} münū lappset tudū,
 laulā, B le i k k a ò D ù luçù:
 kašvō eļ sa sūrēks sād,
 omāl pūkkšiv jāļōp a,èà, D.
 sīs vaštō vēltā,t tuçēvōD,
 jā muŗrā, D mahā, vāçēvōD.

3. XI 1933.

78. mulōū mina olēn ūks mōDēz mēz,
 meļtsā, kōērā, koṁbet sēz.
 kuļ tilgā, kēlē kaštē¹ sān,
 sīs māD ja taēvā, st unūstpn¹.

10. XI 1933.

79. poiživ laulttsēt sevāzē vanā, st :

mū aŗmā, z nōrDe mēšte līk,
 mū jūre jēgēm¹ seļzmp keik.

laškəm¹ nōrēD neiļjūd mōDv.
lēhmē keik sedā, vātṃp,
kuš₋nED nōrDE mēšte ma,ēā,D,
sugu-vōzā, nuṭti u,ēā,D,
kuš₋nD mōDv nurkkē kältvā,D,
kōrōast ukksēst sišsē lähvā,D².

10. XI 1933.

80. *vana₋tōm v tūtred ūznā, va,ēzeD,*
āi₋nēl polē alūssārkkē,
paņjā₋pūirē mitte mārkkē,
aī neil vanā, nīnē-mattē,
puļju-rōvāst paņjā₋koittē.

10. XI 1933.

81. *kūlē₋aca sinā, vanā, kūlā, paṣpā,*
añnā₋aca mōle öllē aṣpā,
ārā₋aca sinā, senē vaštō torjū,
et₋minā, šīnD nī₋valjūst kaļjū.

10. XI 1933.

82. *mā tulēn kōṣpūst ūlge jēlD,*
āit sōnumēt tōn teile sēlD.
neit tōn₋ma teile koittēp,
ja₋ūlge razvā, pūttēp.

10. XI 1933.

83. *ūks tüdrük, ūks tüdrük pūnkēs sē toā,*
tā lōidēz, tā lōidēz revāze savā,
sē pašsēz, sē pašsēz vācā, tā tahā,
kui₋dā umigō, kui₋dā umigō tuvā, pūnkēz,
lūwā, vařrēsp, lūwā, vařrēsp nīzā, nūnkēz.

10. XI 1933.

84. *kišs₋āi maķksā maṣṣi va,ēsp,*
sellē sēā,D āi siglē.

10. XI 1933

85. *minà jã^hin sañdì sakksà allv,*
kuřjà kupjv¹ keppi allv,
vensleizeks minD vijpõkse.

10. XI 1933.

86. *ãljv, puļjv, polè mōl va,èvv,*
laõpsè oivèjv sãB ikkv ta,èvv,
laõpsè oivèjvl ũwèt kiõgãD.

10. XI 1933.

87. *tõ m à s tonttè, ärjã lonttè,*
kiřjũ kuõrã kiõõär konttè.

10. XI 1933.

88. *mã nãgì ũnD:*
sigã, õittõz luñD,
kaõsì õit põlèz,
kuõr eittès kèlègv veĩ pèle.

16. XI 1933.

89. *vãijũ, vãijũ, vãbrìk¹ paĩštã_B,*
kõDã nigõ korõnã s sulõtsè_B,
tubã k tulè_B vãbrìgõst.

24. XI 1933.

Mari Nittim, 63 aastat vana (1933), Leena Elmi õde. On kogu aeg elanud Kassaris, kus ta on Esiküla Laasi talu perenaine. Ehk küll Mari on oma õest noorem, on ta keeleusus siiski kohati veelgi vanemal järjel.

90. *kaõs naĩšt ãnD jũttõ. teinã¹ ũtlennD: meĩ laõpsèt sõvãn*
neñna paljo, eĩ pudrũ lõppè_B õttsv. teinã¹ ũtlennD: ãĩ, meĩl jè_B
ikkv ũlè. ekksã, aĩnã, neĩle rãgõ allv. temã, aĩnã_B ikkv rãgõ
allv, sīs jè_B ikkv ũlè jãllã. sīs temã, akkvõnD jãllã kèĩmv. paĩ-
nũnD rãD kaĩlv allv, jã akkvõnD kèĩmv. sīs polè sãntkèD sũljv.
miõ_~sã rãgõDègv ikkv tẽD.

14. VII 1933.

91. — *jumàl olòù tănàftòD¹, tuhlèt² kazùzèD ià.stè, kolm kořD olème kēṭN, jā igà-ùks on kolm sâND, ðlND izà-izà, kúziyje, kuinàs kařDleD² on kazùND.*

7. VII 1933.

92. *avì¹ iḡG kùlB mōDḡ selG-rōDò. sē on temà, iḡḡè kehà. vehène aũk on ottspz. senè lāvì tā iḡGpB.*

7. VII 1933.

93. *kuì pehme tũl, jā lumè sadù, jā nōr kũ, sīs pibì sâmp ê leM sešt, kuì vazik sũndéz. kuì kōvà, tũl jā vanà, kũ, sīs ê ařG¹.*

14. VII 1933.

94. *killè killè kogù,
killè killè kogù,
kivà.Dè kovà.Dè, kōrèt kogù,
ta,εvḡst¹ tulgù, kiřnò miḡGò,
ũm̄bār mǎñnà, mǎttǎrḡḡò.*

14. VII 1933.

95. *kīs, kīs, kuzà.¹ lehèD?
mā lehèn mettsḡ puìD raĩjòmḡ.
kui pũ kuřkũp kǎly?
eķs pugè pũ jūrè allḡ.
mišsà sêl sīs ārà, sōD?
eķs nārì pũ jūrè.
kuì jēB kurkkò kiñnè?
eķs kizù kǎppà.Gḡ vǎljḡ.
kuì verì tulèB vǎljḡ?
sīs panèn vòìD pēle.
kuzà.¹ verigoñ vòì veřtā.D?
kodùND vanmòrè kaḡbrèst.
kuzà.¹ siñḡ sišsə sâD?
eķs uķksè all² aũgũst,
kirì-ḡañnò ūrdest,
kǎppà.Gḡ veřtā.n kōñè laḡtè,
izè sōN vòìD salamaḡtè.*

14. VII 1933.

kl̄z̄ist. — eĭ temàgv̄ äi_sâ neljâ silmâ aĭ rēkkē muĭdu_ou kuĭtsù
 pãĭ p̄t kâ jũre. pãĭ p̄dũĭ a kâ ũks silm. — ũks teinâ
 kaiġutsē mēz õlnv: egâ. sē ũs kirjvdv̄.ēv̄ eĭge mēz olē. ta on
 põlġõ tõ tegĭjv̄. nē. on enēzel nãõ ũlēs küñnũnd, agâ unũdvdv̄
 ēstõmvdv̄. — kirjvdv̄.ēvl̄ ol̄vd nãgũ ar̄me tãiz.

22. VII 1933.

Märkusi.

Esitatud Pühalepa tekstid on lisaks allakirjutanu hiiu murrete kohta käivale tööle „Hiiu murrete häälikud“, Tartu 1939 (Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis. B XLVII. 1) = HMH. Seepärast on järgnevates märkustes puudutatud üksnes neid küsimusi, mis nimetatud tööst on jäänud välja või mida seal on käsitletud õige lühidalt, mööda minnes. — Märkuste esimene number osutab keelenäidet ja teine vastavat kohta, mida märkus just puudutab.

1. 1. Alexander von Sengbusch oli Pühalepas pastoriiks 1822—77. Rahvamälestus teab temast kõnelda õige ohtrasti mitmesuguseid naljalugusid. Sengbusch oli muuseas ka innukas J. F. Wiedemanni kaastööline, kellele ta saatis hiiu murdesõnu (vt. „Ehstnisch-Deutsches Wörterbuch'i“ eessõna). — 2. Vana keeleuususega pühaleplastelt võib kuulda ka *kerk*, gen. *keřõü*. Mõnedes kõnekäändudes on see vananev sõnakuju siiski nooremategi hulgas harilik, nagu näit. *naini' ollē keřõü-bühiz* 'naine oli kuus nädalat pärast sünnitamist kirikus eestpalvel', *keřõü-õppēitp,ēv* 'kirikuõpetaja' jne. — 3. Pluurali nominatiiv *inimezed* esineb vanadelgi murdekõnelejatel paralleelselt murdepärasema nominatiiviga *inimest*, samuti, nagu öeldakse ka *punā.st* ~ *punāst* 'punased', *izā.st* 'isased, mehed', *hobūst* 'hobused', *sārlest* ~ *sārleist* 'saarlased' jne. Vokaali säilimine *s-i* ja *t* vahel tuleb panna kõigepealt ühiskeele arvele, millel on mõju kõikide sugupõlvede keeletarvitusele. Vanemal on ühiskeele mõju muidugi väiksem kui keskealistel ja noorsool. Et *-zed* ja *-st* esinevad kõrva vägagi puhast murret kõnelevail isikuil, peab arvama, et see kahesugusus on üsna vana ja võib olla arenenud niisuguseks ka väljaspool ühiskeele mõju. Erinevus on võinud lähtuda sellest, et sama lõppu on hääldatud lauserõhust olenevalt kahesuguselt, nimelt redutseerimata ja redutseeritult. — 4. Magister Johann Jahn oli Püha-

lepas õpetajaks 1777—1805. — 5. Käesoleva keelejuhiga samaealistelt hiidlastelt on olnud võimalik kuulda ka veel *jütləmv* 'ütlemä', *jütlən* 'öelnud' jne., *j-* püsiga sõna alguses. — 6. *rahvâ, st* on singulari nominatiiv. Liitsõnades võib esineda ka kuluvorme *rašt ~ rašt ~ rast*, nagu näit. *käinrast* 'Käina rahvas, käinlased', *naištrast* 'naisterahvas'. — 7. Geminaat-ss-ga esineb sõna *izâ*, 'isa' ainult selles palvealguses: *isša-meijjè*. — 8. Sõnas *kiš* 'kes' on vokaal *i* oodatava *e* asemel paralleelsõna *miš* 'mis' mõjul. Vt. ka 2. 4.

Niihästi selles esimeses murdenäites kui ka järgmistes tekstides on allakirjutanu püüdnud säilitada häälduskõikuvusi nõndapalju, kui on olnud võimalik. Kõige enam kõikuvusi tuleb esile rõhutute vokaalide hääldamisel. Kui lühike vokaal on lauses rõhutus asendis, on ta harilikult redutseeritud. Isikuti võib reduktsioon olla kas tugevam või nõrgem, üldisem või juhuslikum. Teine hääldusjoon, kus esineb ohtrasti kõikuvusi, on *a* labialiseerimine. Vt. selle kohta lähemalt HMMH, peatükid 1—6. Õige ebastabiilne on ka koronalisatsioon (HMMH 75) ja kvantiteet on lauserõhust olenedes palju painduvam kui ühiskeeles.

2. 1. Kõige vanamoelisemas Pühalepa keeleuususes on *kõik*-sõna vasteks *kik:tâ jütləz mō vastō kik kut kik* 'ta ütles minu vastu kõik kui kõik, s. o. ta ütles mulle ära kõik, mis oli südamel'. Keskealistel esineb üldiselt *keik* ja noorsoolt võib kuulda ühiskeele vaste taotlusena *kõik*. — 2. Murdepärasema vormina võib teistelt vanadelt keelejuhtidelt kuulda *istōst* 'istusid', *palüst* 'palusid', *elâ, st* 'elasid', *vastvst* 'vastasid'. Vt. märkust 1. 3. — 3. Õige üldiselt kohtab *nē* 'need' kõrval ka *nēv*, mis on ühiskeelest sisse tunginud. — 4. Mõnelt vanalt keelejuhilt on siduva pronoomeni *kes* vastena registreeritud *kē: perēmēz, kē enne senē kohâ, pēl ollē* 'peremees, kes enne sellel kohal oli', *sē valetēv, kē sõlē sevâ rēgib* 'see valetab, kes sulle seda räägib'. — 5. *proūwâ*, 'proua' on ühiskeelest laenatud. Selle ehtne murdeline vaste on *prūwâ*. — 6. Kogu hiiu murretealal võib samal kõnelejal esineda kõrvu allatiivilõpud *-le ~ -lə* ja *-l*. Nooremail on ühiskeele mõjul lõpp *-le* siiski enam-vähem ainuvalitsev. Ka illatiivilõpu *-ze* asemel võib esineda lühem lõpp *-z* või *-š*. Lühemaid allatiivi- ja illatiivilõppe tuleb pidada kuluvormideks. Hiiu murretes esineb üldse väga mitmesuguseid juhte, kus rõhutu vokaal on kadunud ka sealt, kus ta ühiskeeles ja muudes murretes püsib. Kui allatiivis olev sõna

hääldatakse rõhuliselt, püsib lõppvokaal. Pandagu selleks tähele käesoleva jutustise lõpplauseid, kus rõhutus asendis on öeldud *sul* 'sulle' (selles lauses on pearõhk sõnal *aĩnã.β*). Järgmises lauses on hääldatud sama sõna kujul *sõle*, sest siin on just see sõna esile tõstetud. — 7. Kõige vanemas Pühalepa ning üldse hiiu murdeusususes võib kuulda *tüdrík*, gen. *tüdrigv* ~ *tüdrigõ* ~ *tüdrigu* 'tüdruk'. Keskealistel ja noorematel on üldine *tüdrük*, gen. *tüdrüg* ~ *tüdrügõ* ~ *tüdrügu*.

3. 1. Rikkumatus murdes on pika vokaaliga sõnad *pê* 'pea', *pêle* ~ *pêla* 'peale', *pêl* 'peal', *pêlv* 'pealt', *sêl* 'seal', *sêlv* 'sealt', *hê* 'hea', *hêstê* 'hästi', *sêdmp* 'seadma', *têdmp* 'teadma'. Ühiskeele mõjul tarvitavad nooremad selle asemel *pêã*, *pêã.l*, *sêã.l* jne. Diftongilised kujud on ka keskealistel ja vanematel üsna harilikud, esinedes rööbiti vanema esindusega. — 2. Tugevaastmeline elatiiv on omane Hiiumaa läänemurretele (Käina, Emaste, Reigi), kus esineb *nurkkvst* ~ *nurkkvst* 'nurgast', *laüttvst* ~ *laüttvst* 'laudast' jne. tugevaastmelise illatiivi (*nurkkv* ~ *nurkkv*, *laüttv* ~ *laüttv*) ja inessiivi (*nurkkvz* ~ *nurkkvz*, *laüttvz* ~ *laüttvz*) mõjul. Pühalepas võib seda tüüpi elatiivi läänest sissetungiva keelendina kuulda kas isikuti või enam-vähem juhuslikult. — 3. Pronoomeni *sê* ~ *sê* 'see' genitiiv *sellê* on laen ühiskeelest, mis noorematel ning suurelt osalt ka keskealistel on saanud üldiseks. Vanemal murdekõnelejal esineb *senê* ~ *señnê*. Samuti on *kis*-sõna 'kes' genitiiv vanadel *kenê* ~ *keñnê* ja noorematel *killê*. Sõnast *miš* on vanadel genitiiv *mikkê*, noortel *millê*. — 4. Pronoomenid *kedã.cêv* 'kedagi', *midã.cêv* 'midagi' on harilikult kontraheerunud kujuks *kedã.p*, *midã.p*. — 5. Üldisem kui *heřmüz*, gen. *heřmsp* 'hirmus' on *heřmüz*, gen. *hermpsv* ~ *herppsv*. — 6. -uz-lõpulistest abstraktsete substantiivide singulari partitiivi lõpu suhtes ei ole sellel keelejuhul ega ka teistel murdekõnelejatel, kellelt on saadud tekste, murdeusus kõige vanemal järjel. Mitmetelt Ann Oobaku ealistelt ja isegi noorematelt murdekõnelejatelt on allakirjutanu võinud kuulda partitiive *nõidüt* 'nõidust', *õigüt* 'õigust', *püdüüt* 'puudust', *rikküüt* 'rikkust' jne. — 7. Hariliku uususe *hakkvmp*, *hakkvb*, *hakkvn*, *hakkattv* kõrval kuuleb ka *hakkã.mv*, *hakkã.v*, *hakkã.n*. — 8. Harilikemaks kaudse kõneviisi tähistuseks on hiiu murretes *pidã.mv* + *-mv*-infinitiiv: *sê* *pêã.v* *nüüv* *nĩ* *olêmv* 'see olevat nüüd nii', *tã* *pêã.v* *hõmã* *tulêmv* 'ta tulevat homme', *tã* *üñten*, *eñ* *mã* *pidã.n* *varã.z* *olêmv* 'ta öelnud, et mina olevat olnud varas' jne.

Käesolev jutustus on Eestis väga levinud muistend. Vt. Antti Aarne, Estnische Märchen- und Sagenvarianten (siin edaspidi lühendatud Aarne). Hamina 1918. (FF Communications 25). St. 74.

4. 1. Pühalepa murdes esineb segamini *veĩmp* ja *võĩmp* 'võtma'. Ei pea arvama, et *võĩmp* oleks saadud ühiskeelee *võtma* mõjul. Hiiu murretes on ohtrasti näiteid sellest, kuidas algupärase *ę* või *ę < o* vasteks võib murdealade või isikupärase hääldususe järgi olla kas *e* või *ö*. Vt. lähemalt HMH 39a.

5. 1. Kaudne kõneviis *-da*-infinitiivi kujul ei ole nõnda üldine kui 3. 7 kirjeldatud perifrastiline moodus. Käesolevad näited *otä* ja *ollä* on kvantiteedi kuluvorme normaalse *oilp* asemel. — 2. Murdepäraselt õigem on *valēDDD*. Ka hiljemini näeb eri juhtudel mitmele korrale, kuidas murdeomase leenisklusiili asemele on hääldatud ühiskeelest laenatud geminaatklusiil.

Antti Aarne — Stith Thompson, The Types of the Folk-Tale. A Classification and Bibliography (edaspidi tsiteeritud Aarne — Thompson). Helsinki 1928 (FF Communications 74). Mt. 1381.

6. 1. Nagu eelnenud tekstidest on ilmnenud, on Pühalepa vallas aktiivi preteeriti partitsiibi lõpp *-n* või helitus naabruses ka *-n*. Sõnas *suřnud* ~ *suřnõD* on siiski harilikult lõpp *-nud* ~ *-nõD*. See partitsiip on üldse niihästi ühiskeeles (*surnud* ja *surnu*) kui ka murretes (*suřnD*, kuid *suřnu*, *suřnud*) erineva iseloomuga. Hiiu murretes on ta pealegi ühiskeelest saadud laen. Sama mõistet väljendavad vanad hiiu sõnad on *kõljp* ja *nõk* (vt. allpool nr. 16). — 2. Muud keelejuhid on ikka öelnud *laštõD* ~ *laštud*, mis ongi hiiu murrete seisukohalt ootuspärasem. — 3. Ühiskeelest laenatud sõnades enamasti ei esine sõnaalgulist *h*-d, nimelt siis, kui sõna on murdesse tulnud suulisel teel. Piiblik rahvanimetus *ębreja* 'heebrea' on saanud tuttavaks arvatavasti pastorite ja muude jutlustajate kaudu.

7. 1. Kuju *laĩlmp* on laen ühiskeelest, mis on saanud pea-aegu ainuvalitsevaks. Vana murdepärane vaste on *lâlmp*. Samuti on puhtas murdes *lâl*, gen. *lõlũ* 'laul'. — 2. Kõigis hiiu murretes on ablatiivi lõpp ikka *-lD* või sandhinõuetest olenevalt

ka *-lt*, s. o. sõnalõpuline klusiil ei ole kunagi poolpikk, nagu ühiskeeles. Käesoleval juhul on keelejuht tsiteerinud kirjakeelset kirikulaulu ning püüdnud jäljendada ühiskeeles hääldususest. — 3. Adverb *kê* 'kâes' on haruldasem kui rööbiti esinev *kêz*. — 4. Sama sõna leidub ka *a*-tüvelisena: *krâm*, gen. *krâmâ* 'kraam'. — 5. *sâmp*-verbi imperfekt *saè* 'sai' on selle keelejuhi individuaalne hääldusjoon. Vastav normaalne murdekuju on *sai*.

Aarne — Thompson, Mt. 1540.

8. 1. Normaalselt on Pühalepas *õhtu* 'õhtu'. Kui lõppvokaal *a* redutseerub, võib ta esineda *ö* või *ɤ*-na. Hiiu murretele on üldse omane, et sõnalõpulised *a* ja *u* võivad vahelduda. Näit. *tüdrügõd* ja *tüdrügɤd*, *māzīgõd* ja *māzīgɤd*. — 2. Üksikult vanadelt keelejuhtidelt on *temâ* ~ *temà* ja *nemâ_D* ~ *nemà_D* kõrval registreeritud ka *tāmâ* ~ *tāmà* ja *nāmâ_D* ~ *nāmà_D*. — 3. Kujuga *ümmardɤp* esineb kõrvu ka *ümarɤp*. — 4. Illatiivilõpu *-š* (ja *-z*) kohta vt. märkust 2. 6. — 5. Murdepärane infinitiiv on *ištu* ~ *ištò*. Tekstis esinev vorm on ühiskeeles laenatud. — 6. Verb *tuñdmɤp* nõuab hiiu murretes täisobjekti: *mā tuñnè senè mehè küll* 'ma tunnen seda meest küll'. — 7. Mõeldud on Uuemõisa Haapsalu juures ja Vääna mõisa Tallinna lähedal.

Aarne St. 24, St. 25. Vt. ka Oskar Loorits, Livische Märchen- und Sagenvarianten (lühendatult Loorits), Helsinki 1926 (FF Communications 66.). St. 115.

9. 1. Kuri kubjas Sarve Jaan olevat olnud pärit Sarve külast. — 2. Muudelt keelejuhtidelt on võidud kuulda üksnes *pañdud* ~ *pañdõd*. — 3. *pidâd* ~ *pidâ_D* 'peatud'. Samakujulist partitsiipi võib leida ka muudest verbidest, nagu *kirjûdɤd* 'kirjutatud', *valèdɤd* 'valetatud', *puhâ_Dstɤd* 'puhastatud' jne. — 4. *näit_{tab}* on laen ühiskeeles. Hiiu murretes ei kuulu see sõna kontraktverbide hulka, vaid infinitiiv on *näit_{mɤp}*, preesens *mā näidâ_(n)* 'näitan', *tā näidâ_B* 'näitab'. — 5. Tugevaastmelise elatiivi kohta vt. märkust 3. 2. — 6. *veñnend* = *veñ_n eñd* 'ei võtnud mitte'. — 7. Lause tähendus on: olnud täiesti hirmus. — 8. Hiiu murretele on iseloomustavaks nähtuseks see, et lauserõhutus asendis võivad pikad ja isegi ülipikad vokaalid muutuda lühikeseks. Selle kohta on ka edaspidi huvitavaid näiteid. Vt. küsimuse lähemat arutlust HMM 27d, 35a.

10. 1. Käesolev partitiivikuju on haruldasem ja näib olevat moodustatud ühiskeelee mõjul. Normaalselt on selle sõna nom. *āšt* (~ *āšt*) 'aasta', gen. *āštā*, part. *āšt*. — 2. Mõeldud on Kärkla vabriku härraseid. — 3. Kujuga *hēriņg* esineb kõrvuti *hīriņg*. — 4. *ūntēn* on kuluvorm sõnast *ūntēcēn* 'sugugi, ühtigi'.

12. 1. Ann Oobakul esineb peaaegu alati *ninā*, *miņņv*, *hiņg* jne. Teistelt vanadelt pühaleplastelt on registreeritud ka *nenā* 'nina', *meņņv* 'minna', *heņg* 'hing'. Aniharva leidub siiski Annelgi e-lisi kujusid. — 2. Üldisemalt tarvitatakse Pühalepas *vormpsē* asemel *vorppse* 'Vormsi'. — 3. *sān rištiv omā kohā, pēle tačā zē* 'kui ristid olid saanud oma kohale tagasi'. Seesugune elliptiline lause on hiu murretes õige üldine: *sān mā kujū tulņ, sīs mā aīnā sōl kül* 'kui ma olen koju jõudnud, siis annan sulle küll', *sān tā sīs meītsāst vālņ, sīs sān tē kätte* 'kui ta oli siis metsast välja jõudnud, siis sai (~ saanud) tee kätte'.

Sääre küla lähedal Sääre ninal on vanal ajal olnud kalmistu, mille ristidest kõneldakse jutustuses. Kohalikud elanikud teavad rääkida, et alles mõnekümne aasta eest olnud seal mõni ristikend alal.

13. 1. *kaŗdētē* on häälduslikult ühiskeelee poolt mõjustatud. Ootuspärane murdeline vaste on *kaŗdēdē* ~ *kaŗdēdi*, nagu öeldakse ka *aīnēdē* 'anti', *kiŗjunņdē* 'kirjutati', *vaštā,dē* 'vastati'. — 2. Mõnedel teistel Pühalepa vanadel keelejuhtidel on esinenud veel *pohi*, ill. *pohņv*, samuti ka *torjōmņ* 'tõrjuma', *oīmbu* 'õunapu', *jōulōn* jne. *o*-ga üldiseks saanud *ō* asemel. Lääne-Hiiumaal on *o* keskealistelgi õige üldine ja järgnevas Kassari tekstides leidub ka terve rida neid näiteid, kus *o* on säilinud. — 3. *t_olņ = tā olņ*.

14. 1. Mõeldud on krahv Ungern-Sternberg.

16. 1. *ōūd* (~ *ouūd*) 'õudne' on muutumatu adjektiiv: *ōūd azi*, *ōūd azjā,le*, *ōūd aŗjņ*; *mul hakkņz ōūd* 'mul hakkas õudne'. *ōūd azi* võib tähendada ka kodukäijat või kummitust. — 2. Hariikum murdekuju on *ā* 'aia'.

Hiidlaste rahvausundi mütoloogilise mõiste *noogi* kohta vt. Eesti Kirjandus 1930, lk. 49—60, 112—126.

18. 1. Hiu murretes on *pašt* 'paast' ja *paštōmņ* 'paastuma' lühikese *a*-ga esimeses silbis.

19. 1. *kaŗdul* ~ *kaŗdõl*, gen. *kaŗdulē* ~ *kaŗdõlē* ehk *kaŗdlē* ~ *kaŗolē* 'kartul' on Pühalepas uuem sõna. Kartuli kõige vanem nimetus on *õũn* ~ *oũn*. Seda on mineval sajandil hakanud välja tõrjuma *tuħlõz* gen. *tuħlē*, mis omakord väistub ülalesitatud sõna teelt.

21. Hiiumaal on üldine arvamine, et mustlased on vaarao järeltulijad.

22. 1. Mõeldud on, et see sureb, keda vaskuss hammustab.

23. 1. Saaremaa pulmalaul. Selle laulu on Ann Oobak kuulnud oma isalt, kes käis korra Saaremaal pulmas. Kui pruut toodi peigmehe majja, siis pruudipoolsed pulmalised laulsid seda laulu. Laulus esinev eitus *ära, lõk* ei ole hiipärane nende andmete põhjal, mis allakirjutanul on olnud kasutada käesolevast ja läinud sajandist. Vähemalt ei ole seda võidud konstateerida proosakeeles. Vanemal hiidlastel ja osalt keskpõlvelgi esineb küll: *lõg mitte* 'ära lõõ', *tulg mitte* 'ära tule', *miõg mitte* 'ära mine', *nãrg mitte miõd* 'ära naera mind' jne. — 2. Postpositioon *mõdã* 'mööda' eeldab ikka, et eelnev sõna peab olema partitiivis: *tõd mõdõp* 'teed mööda'. Käesolevad luulekeele vormid *õrttē* ja *parttē* on mitmuse genitiivid ning arvatavasti väänatusi algsetest partitiividest **õrttv* ja **parttv*, kus lõppkadu ei oleks veel toimunud. Vt. selleks järgmist laulu, milles esineb *mērdõp* 'merd', *ērdõp* 'äärt'.

24. 1. Selles laulus on märgitud poolpikaks lõppsilpide vokaalid sõnades *kũõdēvãd* 'kündvat', *ēstõvãd* 'äestavat', *kašõvãzõd* 'kasvasid' jne. Normaalses kõnekeeles on nende sõnade viimane silp täiesti lühikese vokaaliga: *kũõdõvõd*, *ēstõvõd*, *kašõvõzõd*. Et aga laulu retsideerides keelejuht teadlikult pikendas lõppsilpide vokaale, ei võinud nende pikkust jätta märkimata. Ka allpool on paaris kohas märgitud laulude erinev kvantiteet.

26. 1. *patjõde* on häälikuliselt ühiskeele poolt mõjustatud. Õige murdepärane vaste on *paõjã,õe*. — 2. Nagu Muhus ja Saaremaal, nõnda võib Hiiuski *mũ*-sõna genitiiv olla *mũnē*, kuigi Hiiumaal see vorm on üsna haruldane. — 3. *unũstan* 'unustanud' on laen ühiskeelest, mille ehtsaks murdeliseks vasteks on *unũdõn*, *unũdõpmõp* 'unustama'. — 4. *muĩstõn_õn* = *muĩstõN õõ* 'mõistnud

on'. — 5. Kui sõnast *ollē* on lõppvokaal „ära kulunud“, on *l* palataliseeritud või *l* järel esineb mingisugune ebaselge, *ǰ*-d meeldetuletav häälik: *olǰ*. — 6. *talve* on rudiment murdest kadunud essiivist < *talvena, sest muuga ei oleks võimalik seletada sõna esinemist tugevas astmes. — 7. Ühiskeelee *hang*-sõna murdepärane vaste on *haññèz*, gen. *hañce ~ hañca*. Genitiiv *haññè*, mis eeldab nominatiivi *hañc*, on laen ühiskeelest.

Sama loo on allakirjutanu pannud Kihnu saarel kirja järgmisel kujul:

Koer ikka kaeban, et peremies väga vaest süemist annab. Kohos mõistn peremehe käest küll iäd süeki. Kohos mõistn, et peremies annab liha ja leibä ja rõõska piimä lakku. Sui magab pruudi sängüs ja talvõ villavakkas. Aga rebäne tuli tiel vasta: mis sul kohtos üeldi? — Koer ütles üles, mis täl lubati, ja selle rõõmuga unutan äe, mis tälle kohtos üeldi. Akkan uiõst rebäse käest küsümä: kuulõ, sõpõr, mis mul kohtos üeldi? Rebäne ütlen, et talvõ magab lumõ angõs ja sui lastumäel, ja leväkorukõsi seüvä ja lihakonte. — Ja sedävisi nüid ontki kuni jõlma otsani. (Liis Alas = Kuraga Liis, 24. VI 1933).

27. Käesolevas jutustuses on meil tegu hingelooma motiiviga. Vt. selle kohta Oskar Loorits, Eesti rahva usund, Tartu 1932, eriti lk. 53—57.

28. 1. Sõnadest *meis* ja *oīs* on harilikud inessiivikujud *mēs* ja *oīs*, kuigi paralleelselt võib kuulda ka *metšpž* ja *oītšpž*. Ka elatiivis on lühemad vormid harilikud: *mešt* 'metsast', *oīst* 'ot-sast'. — 2. Ootuspärane genitiiv sõnast *laūd* 'laud' on *lāvā*, (samuti ka *haūd* 'haud', gen. *hāvā*, *raūd* 'raud', gen. *rāvā*). Tekstis esinev kuju *laūwā*, on laen ühiskeelest. — 3. *tahā* on tulnud ühiskeelest. Kõigis hiiu murretes on vanemal põlvel *tā ~ tã* 'taha', nagu ka samal keelejuhil veidi allpool. — 4. *vättpm* 'vaatama' on kuluvorm, millele harilikus keeleuususes on vasteks *vättpmv*, vokaali püsiga sõna lõpus.

A a r n e St. 75.

29. 1. *kešknädpł* on ilmne laen ühiskeelest. Vastav hiiu sõna on *keššicõ ~ keššicu*. — 2. Hiidlastel on praegugi kombeks putru süüa kolmapäeval ja laupäeval. — 3. *piš*, gen. *pišsi* on lastekeelee sõna, mida keelejuht on viisakuse pärast tarvitanud.

Normaalne uriini tähistav sõna on *kuzi*. — 4. Mõeldud on, et sulane pani käe rummu kummagi otsa ette.

Aarne St. 53.

30. 1. *mei_N* on kuluvorm sõnast *mei_lŋ* 'mõelnud'. Ka partitiivist *üi_lŋ* on olemas samasugune kuluvorm: *üi_N*. — 2. Lõppvokaalitu illatiivi kohta vt. märkust 2. 6.

31. Aarne St. 73.

32. 1. Mõnedel vanapõlve pühaleplastel on esinenud *kunik*, gen. *kunio_v* 'kuningas', mis Lääne-Hiiumaal (Reigis) on veel üsna harilik. — 2. *pa_{st}lê_v* ei ole algupärane hiiumõeldus. Hiiumaal on pastlaid tarvitatud üldiselt väga vähe. Kui neid etnograafilisel ajastul on tarvitatud, on nende nimi olnud *vanü_v*, sg. nom. *vanük*, või *va_nnü_v*. — 3. Verb *tê_vmp* ~ *tê_vmp_v* 'teadma' nõuab hiiumõelduses genitiivset rektsiooni. — 4. *v_{ei}* on preteeriti partitiiv verbist *ve_lmp* 'võtma'. — 5. *sol_vattin* on häälikuliselt ühiskeele poolt mõjustatud. Õige murdeline vaste on *sol_vâ_vp_v*. On tähelepanneväärne, et keelejuht tarvitab seda sõna järjekindlalt mainitud ühiskeelepärasel kujul, mis näitab, et ühiskeelest saadud või kirjanduslikkudes sõnades püütakse säilitada algkuju võimalikult täpselt. — 6. Vanadelt pühaleplastelt võib kuulda ka *kol_vmâ_vp_v* ~ *kol_vmâ_vp_v* ning siis muidugi ka *v_ij_en_v* 'viienda', *ka_vhizâ_vp_v* 'kaheksanda' jne. — 7. *p_ev_v* 'päeval' on usutavasti jälg omaaegsest essiivist < *p_ev_vâ_vnâ, nagu juba esitatud *tal_v* (26. 6), *hum_iç_v* 'hommikul' jne. — 8. Tavalisem murdepärane kuju on *ko_vp_vund* 'kodunt'. — 9. Tekstis esinev *õ_vnâ_vbu* 'õunapuu' kuulub nooremasse keeleuususesse, kuhu ta on sügenud ühiskeele mõjul. Puhtas murdes on *õ_vm_vbu* ~ *õ_vm_vbu* või *õ_vm_vbu* ~ *õ_vm_vbu*. — 10. *tar_vvist* 'tarvis' on tekkinud ühiskeele *tar_vis*-sõna mõjul murdepärasest vastest *tar_vist*. — 11. Partitiivides *ve_lnud* 'võtnud' ja *vi_lskanud* 'visanud' on lõpp-nud otsene laen ühis- või kirjakeelest. — 12. *j_oks_vmp* ei ole murdepärane. Niihästi Pühalepas kui ka mujal Hiiumaal kuulduv see verb järgmiselt: *j_oz_vmp* 'jooksma', *j_ost_v* 'joosta', *j_oz_vp_v* 'jookseb', *j_oz_vp_v* 'jooksis', *j_ozn* 'joosnud' jne., s. o. *k* on kadunud ka sealt, kus ta ühiskeeles säilib. — 13. Õige murdekuju on *r_ekk_e* 'räädida'. — 14. *ê_vp_v* = *ê_v e_vp_v* 'ära mitte'. — 15. *nâ_vl_vmp*-verbile järgneb jaa-tavas jutustavas lauses harilikult ikka täissihitis.

Aarne-Thompson, Mt 306.

33. Merehobuste ja -lehmade motiiv on õige populaarne rannarahva juures. Vt. selle kohta Loorits St. 31 ja sama autori „Liivi rahva usund“ I, 163 jj-d.

34. 1. Nendel Pühalepa keelejuhtidel, kellelt on allakirjutanu tekste kirja pannud, on olnud peaaegu ainuvalitsevaks ühiskeelest laenatud *ka.əl*, gen. *ka.əl̃à*, *pa.əl*, gen. *pa.əl̃à*, *na.ər̃m̃v*, *na.ər̃à.β* jne. Mõnedel teistel samavanustel murdekõnelejalatel on Pühalepaski veel alles häälikuliselt vanemal järjel olevad kujud *kāl*, gen. *kāl̃à*, 'kael', *pāl*, gen. *pāl̃à*, 'pael', *nār̃m̃v* 'naerma', *nār̃à.β* 'naerab'. Pikk vokaal pro diftong on Lääne-Hiius, kus rahvas on üldiselt konservatiivsem, ka praegu õigegi üldine. Ka siin tekstikogus leiduvad Kassari keelenäited pakuvad küllalt näiteid pika vokaali esinemisest.

35. 1. Labialisatsioon võib isikuti olla tugevam või nõrgem. Liisu Haaviku hääldusviis on eriti tugeva labialisatsiooniga. — 2. Verb *nā.ə̃m̃v* eeldab hiiu murretes totaalobjekti: *mā nē meh̃è* 'näen meest', *temā on nāin nō.ə̃l̃v* 'tema on näinud kodukäijaid'.

36. 1. *ka.ə̃ks̃m̃p̃ks̃* ei ole murdepärane. Arvsõnad *ka.ə̃ks̃à* ja *ū.ə̃ks̃à* on puhtas hiiu murdes *ka.ə̃z̃v* ja *ū.ə̃z̃v*.

37. 1. *pu.ə̃l*, gen. *pu.ə̃li* on ühiskeelne sõna, millele murdes vastab *pō.ə̃l* ~ *pō.ə̃l̃*, gen. *pō.ə̃l̃è* 'pudel'. — 2. Pronoomenid *mē* ~ *m̃è* ja *tē* ~ *t̃è* on hiiu murretes kuluvormid, mis esinevad *mei* ja *tei* asemel rõhutus positsioonis. — 3. Harilikum valaskala nimetus hiiu murretes on *valvaskala*. Tekstis esinev kuju võib olla laen ühiskeelest.

38. Naljapärased sõrmenimetused. Vt. ka nr. 55. — 1. Murdeliselt õige on *naljapō.ə̃z̃ks̃*.

40. Peeter Suitsult kirja pandud keelenäide esitab tüüpiliselt seda keelt, mida kõneleb noorpõlv. Selles on tugevasti ühiskeele mõjustusi — eriti just sõnavara on muutunud —, kuid vana hiiu murrete põhi paneb ennast siiski täiel määral maksma. Hiiumaa on Põhja-Eestis neid väheseid kohti, kus kohalikkude haritlaste igapäevane keeleuus on nüüdki murdele väga lähedane.

e.-ga on märgitud häälik, mis esineb sageli nooremail, kes taotlevad ühiskeele õ-d. Sellel omapärasel häälikul on oralselt

küll *g* moodustusasend, kuid huulteasend ei ole õige, vaid on niisugune, nagu seda nõuab hiu murrete *ö*.

41. 1. Mõeldud on parun *Stackelberg*, kelle soole kuulus Kassari laid. — 2. Puhast murret kõnelevail kassarlastel on vokaalitu ühiskeele pluraali partitiivi lõppude *-sid* ja *-seid* vaste *-st*: *põhkõst* 'põhkusid', *obüst* 'hobuseid', *tonttěst* 'tonte'. — 3. *läks rehè allp* on ühiskeelest laenatud. Rehealuse nimetus on hiu murretes *rehè-kodà*, *rehè-godp* jne. Kõnesolev lause on murdepäraselt: *läks rehè kodà*. — 4. *-ŋg-* nõrgaastmelise vastena võib Kassaris harva kuulda ka *-ŋŋ-i*. Tugeva astme üldistus on ühiskeele mõjul saanud enam-vähem täiesti ainuvalitsevaks. — 5. Sandhinõuete tõttu on ühendis *vehèd_ärgelè* võinud kaduda esimese sõna lõpust vokaal *ε*. Selle sõna korrektne pluraali genitiiv oleks *vehède*. Pole aga ka võimatu, et küsimuses on pluraali nominatiiv. *vehè* 'väike, suure vastandina' on singularis muutumatu adjektiiv: *vehè pois*, *vehè poizilè*, *vehè poizild* jne. Selle analoogial on võidud pluraliski jätta sõna deklimeerimata. Õige üldiselt tarvitatakse singulari *vehè* ka pluraalis oleva substantiivi eel: *vehè mehèd* 'väikesed mehed'.

42. 1. Vanamoelises murdes on abessiivi lõpp *-da*, *-dp*, näit. Pühalepa Sääre *kogempdp* 'kogemata', *tegemdp* 'tegemata'. Hariikum abessiivi lõpp on *-itp* (vt. HMM 55c).

43. 1. *kõnèlzèd* on vastuvaieldamatu laen ühiskeelest, mille Leena Elmi on saanud kirjandusest või nendelt lõuna-eesti suvitajatelt, kes on suviti olnud Kassaris. Hiu murded tunnevad üksnes verbi *rèkkèmp* 'rääkima', *règid* 'räägid', *rèkksèd* 'rääkisid'.

Leena õepoeg Anton Nittim on 1933. aastal jutustanud sellest hiiekohast järgmiselt: „Säälkohal, kus praegu on Tagukülas ühel pool teed Miku niit ja teisel pool Kärсна oma, oli vanasti, enam kui saja aasta eest, hiis. Hiies kasvasid suured tammed. Miku talu põllul olen ise näinud ahervaret ja kaevu. Seal oli Kantsi pere, mida varemalt on kutsutud *ljède perè*. Kui oli alles hiis ja puudus praegune tee, mis Esikülást lähèb Tagukülla, kartsid inimesed hiit. Sealt ei saanud muidu läbi minna, kui pidi lugema *ljè-laülü*, et *ljè kõèràd* ei teeks midagi“.

44. Esitatud jutustus kurja sõna kohta on väga populaarne eesti uskumus, mis esineb mitmesugustes variantides. Üldiselt on

Hiiumaal siiski usk kurja silma ja kurja sõnasse õige vähe rahvaomane. Omaaegsed usulised liikumised ning hiidlaste meresõitude tõttu avar silmaring on mõjunud palju kaasa, et sel saarel on vähe nn. ebausku.

45. 1. *Suurvald* on praeguse *Pühalepa* valla endine nimetus.

46. 1. *tühä*, on singulari genitiiv sõnast *tühi*. Hiiu murretest ei ole harilikult adjektiiv ja substantiivi kongruentsi, vaid adjektiiv jääb ainsuse või mitmuse genitiivi. Näit. *tühä, kabeliz, tühä, kabelilē, tühä, de kabelidēld* jne.

48. 1. Impersonaali preesensi lõpust *-dõkse* võib Kassaris väga harilikult *-e* ära jääda.

Kord hiljemini luges Leena Elmi samad valuvõtusõnad järgmiselt:

*varezele valü,
koõbile kolü,
mei laõs teõveõks,
mei laõs teõveõks.*

*nõä, terä, gõ muljüde kaks kolm koõd pēle: mei laõs teõveõks,
mei laõs teõveõks.*

49. 1. Liitsõnades on *āštõnə* asemel harilikult ikka *āštõn*: *kümmēn-āštõn* 'kümneaastane', kuid iseseisvagi sõnana võib vahel kuulda *āštõn*, nagu öeldakse ka *vehēn* 'väike', *pizõn* 'väike' jne.

51. 1. *keõgubühine* naine oli roojane. Kui *keõgubühiz* oli käidud, s. o. lastud kirikus ennast ja last õnnistada, alles siis võis mees jälle naise juures magada.

52. 1. Abessiivi lõpu kohta vt. märkust 42. 1.

54. 1. Kassaris on kõige harilikumaks ühiskeele illatiivilõpu *-sse* vasteks *-sse*, selle kõrval aga võib kuulda ka *-ze* ja *-z*. Vt. selle kohta märkust 2. 6. ja HMM 59c.

57. 1. Sõnas *õõpsetõv, õv* 'kirikuõpetaja, kooliõpetaja' esineb järjekindlalt *-it-* ootuspärase *-d-* asemel, sest, nagu juba on öeldud,

ühis- või kirjakeelest laenatud sõnad säilitavad sageli algupärandi häälikulise külje enam-vähem täielikult, nõndapalju kui seda üldse lubab hiiu murrete fonoloogiline külg.

60. 1. Ka Kihnu saarelt on allakirjutanu pannud kirja arvamus, et kalal ei ole hinge. Kihnlased seletasid hinge ja vaimu kohta: *eŋ'c lähèp sièst väljä, ei olè viel suŋn, vaim siès*. Loomal on pärast tapmist veel vaim sees, siis, kui nahka võetakse. Kalal hinge ei ole, on vaim. Hüljes käib hingamas, temal on hing ja vaim. Kala ei käi hingamas. Tema elab vee põhjas vaimu läbi. Hüljes elab hinge läbi. Hing ei käi enam pärast surma, vaim käib. Inimese hing läheb ülespoole (*ülèskohe*), looma hing allapoole (*allakohe*). (24. VI 1933). Kihnu tuntud keelejuht Kuraga Liis on andnud vaimust ja hingest järgmise seletuse: *Vaim tulõb sisse emä ihus puõlõ aa piäl. Kui ta sünnüb, tulõb ing sisse. Tämä eläb ilma ingetä ummuksis. Siis tulõb ing sisse, kui sünnüb, akkab engämä. Kõik luõmad ond nõnda sama. Tämä akkab liikma, kui vaim tulõb siis. Eng läheb väljä, vaim liigub viel, näe, luõmal naha siès. Vaim liigutab viel. Mõlemad lähtvad üleskohe, vaim ja eng. Kas sia kirjas ei olõ lugõn? Piibli raamatus ond kõik ülevel. Ing muudõtaksõ ihuga ühte viimsel päeval. Nad mõlõmad, vaim ja ing. Jumal puhub sedäsi inge ja vaimu kua. Nagu tuul tulõb, sia ei tiä, koho ta tulõb või kos ta läheb* (26. VI 1933).

61. 1. *mättärdäcõ* on värsirütmi tõttu hääldatud poolpika vokaaliga kolmandas silbis.

Neid sõnu loeti võid tehes, et või kiiremini kokku läheks.

63. 1. *krâzimv* on laen ühiskeelest, mille murdeline vaste on *kârimv*. — 2. See sõna esineb ka *i*-tüvelisena: *liüci ~ liügè laškmpv*. — 3. Harilikum murdekuju on *lašmpz*. — 4. Harilikum vaste on *lühist*, sg. nom. *lühine* 'lühike'.

66. Vanad hiidlased arvasid, et kui kõvasti tuiskab, siis kuivatatakse maa sisse kätketud raha ja varandusi. Suure tuisu ajal võib sattuda rahaaugule.

67. 1. Igapäevases kõnekeeles on vastav vorm *külvpD* 'kuulvat' ja luulekeeles ootaks *külēvpD*. Et Hiiumaal on vana rahvalaul hakanud kaduma varemini kui paljudes kohtades mandril, ei ole

neil, kes veel oskavad üht-teist laulu, rahvalaulude keelevaist kuigi tugev. Vanemat keelekuju taotledes eksitakse üsna sageli ootuspäraselt õigete vormide vastu. Kõnesolevas sõnas *külēvvd* võib teises silbis esinevat *ē*-d seletada järgmiselt. Et värsimõõt nõudis sisekaota sõnakuju, on teises silbis häälstatud *ē* eelmistes värsides esinevate tegijanimede *kulējvd* ja *vättējvd* mõjul, mis on näiliselt ka sisekaota kujud. Tegelikult on need sõnad reduplitseeritud tegijanime tunnusega. Vt. HMM 23b ja 64c.

69. 1. Geminaatklusiiliga vormid *peñnikkōz* ja *sañmētēz* on tekkinud ühiskeele mõjustusel. Õiged murdepärased kujud on *peñnicōz* resp. *sañmēdēz*. Juba varemalt on käesolevast ebahiilulise joone levimisest olnud näiteid ja ka hiljemini näeb, kuidas ühiskeele geminaat tungib sisse murdepärase leenisklusiili asemele. Vt. näit. **70.** *neittsikkeine* pro *neittsigeine* 'neitsike', **71.** *aḡpsattēd* pro *aḡpsā.dēd* 'konts', *leppiikkōz* pro *leppiicōz* 'lepikus', **72.** *kaēakkp̄le* pro *kaēacp̄le* 'kajakale', *vīdik̄k̄p̄le* pro *vīdicp̄le* 'viidikale' jne. — 2. *ōbēd̄vz* on Kassari ja samuti kogu Hiiumaa proosakeeles tundmatu sõnakuju. Hiiu murded ei tunne *-da-* säilimist *-da-* ~ *-dā-*liste noomenite obliikvakäändeis, vaid samuti nagu *kōr̄ge*, gen. *kōr̄ge* 'kõrge', öeldakse ka *ōbē*, gen. *ōbē* 'hõbe', *pimē*, gen. *pimē* 'pime' jne.

70. 1. Siinkohal on täpselt edasi antud see viis, kuidas keelejuht jagas *e* kahte silpi laulu retsiteerides. — 2. *tūi* = *tūhi* 'tühi'. Sagelitarvitatavatest sõnadest võib intervokaalne heliline *h* ära kaduda: *lēn* = *lehēn* 'lähene', *vēn laps* = *vehēn laps* 'väike laps', *tāt_{-sp} tullp?* = *tahāt_{-sp} tullp?* 'kas sa tahad tulla?' — 3. Murde proosakeeles on *kāzi*-sõna illatiiv *kādē*.

Kassari Tagukülas on lage väljak seljandikul, kus vanasti laiu noored käisid koos mängimas ja tantsimas. Äratoodud ringmängulaul olnud kõige harilikum.

71. 1. Geminaatklusiili esinemist pro leenisklusiil vt. **69.** 1.

72. 1. Vt. märkust **69.** 1.—2. Sõna *kātt̄sā.d* oli keelejuhil arusaamatu. Tema arvates *jō_{-nēd} uñkēd p̄lā.d oñ*. Praeguses keeleusususes on see pükse tähistav sõna tuntud üksnes liitsõnas *kē-ōñts̄p̄d* ~ *kēc̄p̄ts̄p̄d* 'primula officinalis'. — 3. *laul* ja *lāl* suhtest vt. **7.** 1.

73. 1. *kušsp* võib olla hiiumurdeline vaste ühiskeele *kus*-sõnale (*kušsp* 'kus, kuhu', *äi kušspõd* 'ei kuskil') või < *kuš sä* 'kus sina'. Sõna *mišsp* on ilmselt < *miš sä*. Sellepärast võiks arvata, et *kušsp* on ka pigemini kuluvorm esitatud kahest sõnast.

75. Sama lastelaul on Leena Elmilt kirja pandud teinegi kord vähe erineval kujul:

eñnemuiste ollè môr,
jā mōril ollè vār,
jā vōril ollè pōèg,
ja puja.l ollè punà.zet pükksid,
jā lāks allv keldré,
jā pazà.ndvz nē sêl tälz.
kiss. üllè münü sõnà, rēoib,
sē lakküb nē tühä.ks. (21. XI 1933.)

76. 1. Harilikus Kassari murdelises kõnekeeles ei ole tarvilusel komitatiiv *miškv*. Selle asemel öeldakse *mikkègv* ehk *millègv*. *miškv* võib olla kas laen Põhja-Saaremaalt, kus tuntakse seda vormi, või Hiiumaa vanem keelend, mis nüüdsest keeleuususelt kadunud. — 2. *kui_{ga}* = *kui_{acà}*. — 3. Hiiumaa rahvakeeles on *paäpä*, ja *maimä*, omased ainult endistele kadakliku mentaliteediga perekondadele ja üldse nendele, kellel on olnud tihedamaid kokku- puuteid sakslastega. — 4. *kezà*-sõnaga on mõeldud kesakünni aega. — 5. *sözà,r*, gen. *sözà,rè* ei esine praeguses igapäevases keeleuususel. Pühalepas esineb üksnes *hödè*, mujal Hiiumaal *ödè*. Et selles laulus lunastatavast neiust on mitmeid sõnu, mis ei ole hiipärased, aitab omaltki poolt tõestada laulu sisserändamist mujalt.

77. Laul on algselt kavatsetud ühiskeelne. Selle autoriks on olnud Leena Elmi mees Priidu Elmi. Käesolevasse teksti-kokku on see ja veel mõni teine laul võetud sellepärast, et näidata, kuidas hiidlased annavad edasi ühiskeelt. Nagu näeme, on ühiskeelne tegelikult vaid mõni vormiõpetuslik või häälikulooline joon. Hääldus on täiesti hiipärane. Ühiskeelsed sõnad või vormid on 1. *kazvattänõd*, 2. *ärmükkeist*, 3. *mêlde tulettv*. — 4. *küşsiätv* 'kussutab' on tüüpiline hiiu sõna, milles on ühiskeelne üksnes geminaat *-tt* pro *-d-*. — 5. Sedagi laulu kirja pannes on püütud täpselt edasi anda retsiteerimisel esinevat kvantiteeti, mis mõnede

silpide venitamise poolest erineb normaalsest kvantiteedist. Eriti tuleb tähele panna asjaolu, et silbi venides on paarile korrale alles jäänud ilmne reduktsioon.

Ühiskeecele põhjenevad ka laulud 78, 79, 82 ja 83.

78. 1. Väljend *kēlē kaštēt* 'viina' ja *unūstpn* pro *unūdpn* on täiesti ühiskeelsed. — Vt. märkust 77.

79. 1. Hiiu murded ei tunne elava vormina mitmuse esimese isiku imperatiive *jēgēm, laškām*. Nende asemel öeldakse *jēmē, lazēmē*, nagu üldiselt ka ühiskeeles. Vt. märkust 77. — 2. Murdepärane kuju on *lāhtvpp* ~ *lētvpv*. *Kõrge uksega* on mõeldud kõrtsi.

82. See laul on kirikulaulu „Ma tulen taevast ülevalt“ paroodia. Teatavasti on õige mitmest koraalist („Ma tahan jätta maha“, „Oh Jumal, tule sinä“, „Kas on linnukesel muret?“ jne.) tehtud originaali sisuliselt ja rütmiliselt meeldetuletavaid naljakaid paroodiaid. Kõige üldisem on vist küll käesoleva laulu karrikeerimine. Torma vallas on sama laulu 1914. aasta paiku parodeeritud järgmisel kujul:

*Ma tulen parsilt palavalt,
äid sõnumiid toon teile sialt,
neid toon ma teile kotiga
ja jagan teile matiga.*

Või ka:

*Ma tulen parsilt palavalt,
äid jablukiid (s. o. õunu) toon teile sialt jne.*

Vt. märkust 77.

83. Vt. märkust 77.

84. Katkend vanaaegsest mardilaulust.

85. 1. *kuḗjv* ei ole murdepärane. Puhtas murdes esineb *kubjāz*, gen. *kubjā*, nagu ka gen. *kavjā*, part. *kavjā*. — Katkend pikemast laulust.

86. Lastelaul, mida hoidja laulis last kiigutades.

87. Lastelaul Tooma sõimuks.

88. Neid sõnu loetakse väikestele lastele, kui need ütlevad hommikul üles tõustes, et nad on näinud und. Samu sõnu loetakse Tartus järgmisel kujul:

*Mina nägin und,
et siga sittus lund,
ja kassi perse põles,
ja sina kandsid suuga vett peale.*

89. 1. *vabrík* tähendab siin Kärkla linna, nagu ka muidu vanemate inimeste keeles. — Seda laulu on last kussutades laulnud üks Kassari vanamees.

90. 1. Ida-Hiiumaal on harilikult *teinè*, nagu ongi esinenud eelnenud keelejuhtidel. *teinà* on Hiiumaa läänemurrete vorm.

91. 1. *tänä.ttòv* on häälikuliselt ühiskeelne, mille õige murdepärane vaste on *tänä.pòv ~ tänà.pòv*. Siiski esineb see sõna väga üldiselt headki murret kõnelevail isikuil ikka geminaadiga, sest lause *jumàl olgü tänà.ttòv* ja mõni teine sarnane on tunginud rahvakeelde kirikukeelest. — 2. *tuhlèv* 'kartulid' on Kassaris vananev sõna, mille asemele astub *kaṛplèv*, sg. nom. *kaṛpòl*.

92. *Hinge* mõiste kohta vt. lähemalt tekst 60.

1. Ootuspärane murdeline vaste on *avi*. Vt. märkust 28. 2.

93. 1. Mõeldud on head künnihärگا.

94. 1. Normaalne murdevorm on *ta.èvpst*. — Võitegemise sõnad. Vt. 61.

95. 1. *kuzà*, 'kus', nagu ka *tázà*, 'siin'. — 2. Kõigis hiiu murretes on ablatiivi lõpuks *-lv*. Käesolevas sõnas võib ometi kuulda peaaegu üldiselt sõna lõpus poolpikka fortist *i: alí*. Paralleelselt esineb muidugi ka ootuspärane *alv*.

Vt. 73.

96. 1. Hiiu-ühiskeelne laul. Imperatiivi *olcà* on allakirjutatu paar harva korda kuulnud proosakeeleski.

Selle laulu autor on luuletaja Marie Underi vanaisa Villem Vahe, kes on ühtlasi Leena Elmi ja Mari Nittimi vanaisa. Villem Vahe on olnud tuntud külalaulik, kelle luuletusi mäletavad vanemad kassarlased. Marie Underi ema poolt sugulased Vahed on üldiselt poetiliste kalduvustega ning kõrge intelligentsiga inimesed.

97. 1. *ořjaķķō* 'Orjaku asundus' on tekkinud ametliku nimetuse või õigemini selle kirjaviisi *Orjaku, Orjako* mõjul. Koha rahvapärane ning häälikulooliselt õige nimi on *ořjā.ōō*.

99. Merelehmade motiiv on hiidlaste hulgas hästi populaarne, nagu mujalgi rannarahval. Vt. Loorits St. 32 ja „Liivi rahva usund“ I, 163 jj-d. — Komme, et lambaid pesema minnes visatakse *nākule* kivi ohvriks, oli omal ajal üldhiuline.

101. 1. Hiiu nooremas keeleuususes on see sõna ikka *i*-ga esimeses silbis. — 2. *kazvattanōv* on häälikuliselt täiesti ühiskeelne pro *kazvanpno*. Katkend Veo-Priidu laulust. Vt. 77.

102. 1. *oliv* on laenatud Käinast või ühiskeelest murdeomase *ollēv* asemele. — 2. *nähā* on ühiskeelne sõna. Nagu eelnenud tekstid on mitmele korrale osutanud, on õige murdeline vaste *nāh̄jv*. Ka *teh̄jv*, *teh̄jz*, *nāh̄jz* asemel esineb kõikidel sugupõlvedel ka *tehā*, *nāhā*, *nāh̄z*.

Usk *putermanni* on hiiu meremeestel praegugi täiesti üldine. Hiljutise tõsilooa jutustatakse seda, kuidas Heltermaa sadamast oli sõitnud Vormsi Vene piirivalvurite paat. Enne sadamast lähtumist hüpanud paadist tundmatu väike pruun koer, kes joosnud metsa. Enne Vormsi jõudmist hukkunud see paat. Rahvas arvab, et punane koer oli *puterman*, kes lahkus paadist. Vt. Loorits, Der norddeutsche Klabautermann im Ostbaltikum. Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1929, lk. 76—125.

103. 1. *obüst* on mitmuse nimetav. — 2. Hiiu murretes võib sõna *mēz* tähendada ka peremeest, kui ta esineb koos kohanimega: *v ē ò -mēz* 'Veo peremees', *e n ù -mēz* 'Enu peremees', *su ķ k ù -mēz* 'Suku peremees' jne.

Sõnaloend.

Sõnaloendisse on võetud üksnes need sõnad, millest ühiskeelekõnelejal ei ole võimalik otsekohe aru saada. Loendist on välja jäetud kohanimed. Nendest on ilmunud ülevaade allakirjutanu kirjutises „Ortnamnen i Pühalepa och Reigi socknar på Dagö“ (Svio-Estonica 1938, lk. 5 jj-d).

ap̄p̄a, 'juua, jook' (lastekeeelne sõna); Wiedemann EWb *app*, gen. *apu* 'Getränk, Trinken' (lastekeele sõnana).

azì, gen. *azj̄a*, võib tähendada ka 'vara, varandus, varustus'; *vanamel p̄v̄üst k̄e azj̄ast* 'vanamehel on varandusest või varustusest puudus käes'.

hīŋc̄v̄m̄v̄ 'hingama, puhkama'; Wiedemann EWb *hingama* 'ruhen, sich erholen' jne.

h̄õ-kak̄ 'merekala cyclopterus lumpus' (L.); Wiedemann EWb *hobu-kakk*, *hou-k.*, *hobuse-k.* 'Lump, Seehase (Cyclopterus Lumpus)'.

ilm̄v̄ 'ilmaski'; *pol̄e ilm̄v̄ ol̄ŋ̄v̄* 'pole ilmaski olnud'.

īñ̄c̄el ~ *īñ̄c̄al*, gen. *īñ̄c̄l̄e* vanaaegne naisenimi < rootsi *Inger*.

j̄õ, *j̄õ* 'küllap', kui ta esineb jaatava või küsiva lause alguses; *j̄õ õttan ikk̄v̄ sev̄a*, 'küllap oodanud ikka seda', *j̄õ t̄a ikk̄v̄ tul̄eb?* 'küllap (kas) ta ikka tuleb?' Vt. Wiedemann EWb. s. v. *ju*.

k̄ãd̄ãrpani 'mingisugune vanaaegne pael (täpne tähendus tundmata)'; vrd. Wiedemann EWb *kaadrikane* 'dreistreifige Borten an Tüchern (roth, weiss und dazwischen quadrirt)' < saksa *quadrirt* + *Band*.

k̄ãrim̄v̄ 'kraasima'; Wiedemann EWb *kaarima* = *kraasima*. *kev̄ã̄v̄* (< *kev̄ã̄c̄õv̄*) 'kedagi'.

kēřc̄ub̄ühine (*nain̄e*) 'naine, kes ei ole peale lapsesünnitamist veel kirikus õnnistamisel käinud', *t̄a õn̄ kēřc̄ub̄ühiz* 'ta on kirikus õnnistamisel kuus nädalat peale lapsesünni'; Wiedemann EWb *naene on kiriku-pühis* 'das Weib ist Sechswöchnerin'.

keřjaltéz, gen. *keřjaltéze* 'kerjaja'.

kešsal ~ *kešl*, gen. *kešlè* 'heinamärss'; Wiedemann EWb *kessel* 'Netz sack zum Tragen von Fischen, Kober zum Füttern d. Pferde' jne. < alamsaksa *kesser* 'kleines Handnetz zum Herausnehmen der Fische' (Schiller u. Lübben, Mittelniederdeutsches Wörterbuch = MNW. Bremen 1875—1881).

keššlõ 'kolmapäev, kesknädal' < *kesyikko.

kibã, pè-kobã, pè onomatopoeetiline väljend, mis tähistab kiiret liikumist.

kilõ lauluvärsis *kits kilõ kařj* on nähtavasti väänatis sõnast *kilü* 'kitsetall'; Wiedemann EWb *kilu* 'kleine Ziege, Zickel' ~ Lönnrot, Suomalais-ruotsalainen sanakirja = SRS soome *killu* 'kidling'. Niihästi hiiu kui soome sõna on skandinaavia algupära, vt. Donner, Verzeichnis der etymologisch behandelten finnischen Wörter = VEtFW. Helsinki 1937. (Annales Academiae Scientiarum Fennicae B XXXVI.).

kikkärõmp 'püherdama'; Wiedemann EWb *kikerdama* 'sich wälzen (v. Pferden); sich niederducken, sich hinhocken, sich verstecken; mit Mühe heben, sich anstrengen, schwer arbeiten, sich mühselig durchschlagen' jne. ~ Lönnrot SRS *kikkerõitã* 'vara rank l. rankig, ranka, vara vacklande, kränga, slingra (om skepp); rulla; slingra sig (om orm)', *kikkerã* 'rank, rankig'; Kettunen, Livisches Wörterbuch = LW, Helsinki 1938, liivi *kikrä*: *kikrä lõjã* 'ein rankes boot'; Donner VEtFW.

kipõpõmp 'liigutama'; Wiedemann EWb *kiputama* 'brennen (wie ein Pflaster), etwas Schmerz erregen, leicht bestrafen, leicht bewegen, berühren, antippen, antreiben', mis on tuletis sõnast *kipõmp*, Wiedemann l. c. *kippuma* 'streben, sich sehnen, verlangen nach etw., geneigt sein, durchaus wollen, sich drängen, sich bewegen' jne. ~ Kettunen LW liivi *kippã* (*küppã*) 'weichen', *kippõntfã* 'weichen lassen'; Lönnrot SRS soome *kipua*, *kipua* 'klättra, klifva, klänga, hänga, hastigt röras', *kippa* 'spräng, skutt; trippare, lättfotad yrhätta; lättörblig' jne.; Donner VEtFW.

kiri-gaň 'vanaaegne õllekann, millele olid kirjad tulise rauaga sisse põletatud; kannul võis ka teine laud olla teist puud, näit. kadakas ja tamm või tamm ja jugapuu, nõnda et ta oli vöödiline.

kohè 'pooleli, katki': *azì jähì kohè* 'asi, ettevõte jäi pooleli', *kãrõp sõit jähì kohè* 'Kärdlasse sõit jäi katki'; Wiedemann EWb *kohe*: *se jääb nii kohe* 'daraus wird nichts', *ma jätan seda nii kohe* 'ich gebe das auf' ja muid siiakuuuuvaid näiteid. Hiiu

murretest on tähelepandavad veel niisugused *kohê*-sõna tarvitamisvõimalused, nagu *siinnp kohê* 'sinnapoole', *pohâ, kohê* 'põhjapoole' ~ Lönrot SRS soome *kohden* (s. v. *kohti*) 'i riktning emot l. åt, till mötes; lagom. medelmåttigt' jne.; Donner VEtFW.

kõšt, gen. *kõštâ* 'lusikas üldse' (varemalt), 'puulusikas' (nüüd); Wiedemann EWb *koost* 'hölzerner Löffel'.

kořD üllê 'täiesti': *kořD üllê olŋ heřmüz* 'olnud täiesti hirmus'.

corp, gen. *kořbì* 'kaaren, ronk'; Wiedemann EWb *corp* 'Rabe' < eesti-rootsi *corp* (Ariste, Eesti-rootsi laensõnad eesti keeles = ERL. Tartu 1933. Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis B XXIX. 3, lk. 63).

kurizò 'koht, kust vesi voolab maa alla, neelukoht'; Wiedemann EWb *kuris-suu* (s. v. *kuris*) = *kuristik* 'Schlucht, Erdtrichter, Schlund, Abgrund, Strudel' ~ Lönrot SRS soome *kurimus* 'hvirfvel i ström, vattensvalg, vattenhvirfvel, vattengöl; svalg (djup); krater'. Peale selle on mõlemas keeles ohtrasti muid selle tüve juurde kuuluvaid näiteid; Donner VEtFW.

kê-gõłtspD 'nurmenukud, primula officinalis'; Wiedemann EWb *käe-kaatsad* 'Schlüsselblume (Primula officinalis)' < *käyen 'káo' + *kaatsad* 'püksid' < vene *zavv* (Mikkola, Berührungen zwischen den westfinnischen und slavischen Sprachen. Helsingfors 1894. Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia VIII, lk. 108).

kõrtsi-müijp 'kõrtsmik'.

külmâ.-râĤN, gen. *-râĤnü* 'tihane'; Wiedemann EWb *râĤn*, gen. *râĤni, râĤna, râĤnu* 'Specht, bes. Buntspecht' ~ Lönrot SRS soome *râĤni* 'grön hackspett, grönspik'.

küřsiõpmp 'kussutama, magama uinutama'; Wiedemann EWb *küřsitama, kussutama* 'einlullen, beschwichtigen', ibid. hiiu sõnana *küřsitama* 'scheuchen, treiben'. Eesti interjektsioon *küř*, hiiu *küř* ja sellest tuletatud käesolev verb < saksa *kusch* (Kluge, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache = EtWb).

lařtû-mâci 'eriline koht õues, kus tehti puutööd, ja kuhu korjus laastu ning puupuru hunnik'.

leppû 'helepunane'. Sõnaga kuulub ühte *leř*, gen. *leřpû* 'hülgeveri'; Wiedemann EWb *lepp*, gen. *lepa, lepu* 'Blut (ausgeflossenes, bes. von Thieren)', Blutwasser *lepu-tõbi* 'Ruhr' jne. ~ Lönrot SRS soome *leppâ* 'blod'; *leppâ juoksee* 'bloden rinner', Kettunen LW *lieppâ* 'blut (in gewissen, wohl euphemistischen ausdrücken)'. Niihästi eesti kui ka soome ja liivi sõnaga võib ühendada puunime *lepp*, gen. *lepa*; Donner VEtFW.

lik, gen. *līgī* 'liik, tōug, hulk, kamp, kord'; Wiedemann EWb *liik* 'Genossenschaft, Abtheilung, Classe, Kategorie, Generation, Trupp'.

loitlemp: *taēvāz loitleb* 'virmalised vehklevad'; Wiedemann EWb *loitlema* (*lõitlema, loitma, luitma*) 'flackern, aufflammen', *taewas loitleb* 'es ist ein Nordlicht'.

lorū 'lori, loba'; Wiedemann EWb *loru* 'Schwätzer', vt. *ibid.* ka s. v. *lori* ~ Lõnnrot SRS soome *loru* 'sorl, sladder, fåfängt prat, saga, drafvel, joller, pladder, pjoller; brummande, knot, mummel' jne.; Kettunen LW liivi *lorū* 'leeres gerede'; Donner VEtFW.

maitur ~ *maitõr*, gen. *maituri* ~ *maitõre* 'mootor' < vene *мотор* (= *motuor*).

midà.D ~ *médà.D* ~ *midà.D* 'midagi'; kuluvorm pikemast kujust *midà.gē.D*.

mõpēz (tavaliselt muutumatu adj.) 'kena, tubli'; Wiedemann EWb *moodis* = *moodus* 'passend, geschickt, sich gut ausnehmend, gehörig, artig, hübsch, angemessen' ~ Lõnnrot SRS soome *muotoinen* 'af utseende, gestaltad, liknande, lik, beskaffad', *muoto* 'utseende, gestalt, skapnad, skaplynne, skepnad, ansigte; kulör, maner, form, fason, figur; sätt, vis, art' jne.; Kettunen LW liivi *müõdig* 'euphemistisch statt *knaš*'; Donner VEtFW.

märk: *polē märkki* 'pole sugugi'; Wiedemann EWb s. v. *märk*: *mitte märki, mitte üks jumala märk* 'garnichts, durchaus nichts'.

mältärvõmp '(üंबर) mässima, kokku patsima' ~ Lõnnrot SRS soome *mättää* 'vräka, dänga, kasta värdslost, slunga, slänga, smäcka', *mättää ympärille* 'kringstoppa', *mättää kokoon* 'hopvräka, bylta ihop' jne.; Donner VEtFW.

mõzune, gen. *mõzüze* 'missugune' < *missukuinen.

ninä ~ *ninà* ~ *nenà* 'nina, neem'; Wiedemann EWb tunneb muuseas *nina* samuti ka tähenduses 'Landspitze, Landzunge' ~ Lõnnrot SRS soome *nenä*: *maan nenä* 'landtudde'; Kettunen LW liivi *nanà* 'vorgebirge', *küqlkka nanà* 'kap Domesnäs'; Donner VEtFW.

nõk, gen. *nõgi* 'koolja, surnu, kodukäija'; Wiedemann EWb *nook* 'Gespenst' < soome-rootsi *nock* (Eesti Kirjandus 1930, 49—60, 112—126).

nāH ~ *neH* ~ *neH* 'ja, jah' < *nin.

ohvā-vazik 'lehmikvasikas'; Wiedemann EWb *ohw*, *ohw*, *ohwa* 'junge Kuh (vor dem Kalben)'.

õlëbä ~ *õlëbp* 'olevipäev, oolepipäev' < rootsi mehenimi *Olle* + *pëv* 'päev'. Vt. Hellquist, Svensk etymologisk ordbok (Lund 1922) sub *Olle*. Hiiu vaste eeldab lähtumist pikavokaalsest kujust *ole.

õun, gen. *õunä* tähendab vanapõlve keeles peale õuna ka üldiselt kartulit.

pën, gen. *pëne* 'väike' ~ Lönnrot SRS soome *pieni* 'liten, klen, späd, kort till växten' jne. Vt. ka Wiedemann EWb esinevaid *peen-sõna* tähendusi; Donner VEtFW.

penik, gen. *penikp* ~ *penikõ*, *peñnik* 'vanaaegne peakate' < alamsaksa *benning, *benneken (Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat IX—X, Tartu 1934, 75—80).

peřzë-ots 'persise-auk majal, unka-auk, olv'.

pikkä, 'põrsas' (peamiselt lastekeeles). Selle substantiiviga kuulub ühte põrsaste kutse: *pik*, *pik* ja verb *pigudymy* 'põrsaid, sigu kutsuma'; Muhu *siçü pigutse*, *üetse pik-pik*; Wiedemann EWb *piiku*, *piiku* 'Lockruf für Schweine' (Hiiumaa sõnana). Usutavasti on meil tegemist onomatopoeetilise sõnaga, mis tähistab pisikeste põrsaste viginat.

pištmy tähendab hiiu murretes ka 'nõelama, salvama': *hus pištëz* 'uss nõelas', *mezilest pištvyv* 'mesilased nõelavad'; Wiedemann EWb *pistma* 'stecken, stechen (auch von Schlangen)' ~ Donner VEtFW.

puřjü-rõvãz 'purjeriie, jäme, halb riie'.

putk, gen. *putkü* 'vanaaegne võikirn, milles männãcp (nom. *mãñõ*) tehti koor võiks'; Wiedemann EWb *putk*, gen. *putku* 'Butterfass (aufrecht stehendes) Gefäss für Milch oder Sahne'. Sõna on ilmsesti diminutiivne tuletis samast tüvest, kuhu kuulub hiiu *putkëz*, gen. *putkã* 'putk'. Wiedemann EWb järgi tähendab ka *piima-putk*, gen. *-putke* 'hohes, schmales Gefäss, worin die Milch säuert'. — Donner VEtFW.

puřtärmañ, gen. *puřtärmañni* 'laevavaim, kes tuleb laevasse juba siis, kui pannakse emapuu, ja lahkub sealt enne laeva hukkumist'. *puřtärmañ* kaitseb laeva. Sõna on laen saksast ~ Kluge EtWb *Klabautermann* 'Schiffskobold', *Klabotermann* id.; Loorits, Der norddeutsche Klabautermann im Ostbaltikum. Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1929, lk. 76 jj-d.

põkkü, gen. id. 'mandrilane'. Hiidlaste eneste seletuse järgi on see mandrilaste pejoratiivne nimetus sündinud Pärnu randadel, kus omal ajal hiidlased käisid hulgi räimepüüul. Pärnu kala-

mehed kurjustanud hiidlastega: *ärge tulge meile põtku*, s. o. ärge tulge meile teele ette. Seega siis *põtku* < ill. pl. *põtku*.

rañdrüüttal, gen. *rañdrüütlē* 'veneaegne rannavalvur'; Wiedemann EWb *rüütel* 'Reiter, Postreiter, Soldat der Grenzwache (sowohl zu Fuss wie zu Pferde)'. Balti-saksa murdes kutsuti ratsa-rannavalvurit *Strandreiter*'iks, mille eeskujul on moodustatud *rañdrüüttal*.

rehè-godà, ~ *rehègodp* 'rehealune'.

relling, gen. *rellingē* 'võre laeva pardal, reeling, parras'; Wiedemann EWb *relling*, gen. *rellingi* (*raaling*, *reiling*) 'Gallerie um das Schiffsverdeck'; 'oberste Leiste am Bord eines Bootes' ~ saksa Kluge, Seemannsprache. Wortgeschichtliches Handbuch deutscher Schifferausdrücke älterer und neuerer Zeit (Halle 1911) *Reling*, *Regeling* 'rings die Deckkante umfassende Brustwehr'.

râc, gen. *râ* 'raag; söögiode, söögialune'. Sõna viimane tähendus on tulnud sellest, et lammastele antakse enne peatoitu *râcô allp* ehk *hacàzêp allp*, s. o. suvel lõigatud ning kuivatatud lehisid. Lammastelt on see tähendus siirdunud ka inimestele.

sakkà.z, gen *sakkp* 'suur, vana känd'; Wiedemann EWb *sakas*, gen. *sakka* 'alter Baumstumpf', *sakart* 'ästiges Stück Holz, ästiger, verwachsener Baum, ästige Wurzel' ~ läti *čakarns*, *čakāns*, *čakars* 'ein Wurzelende, umgestürzte Baumwurzel mit allem, was daran hängt' (Eesti Keel 1937, 49).

sêdòz: *vanà*, *sêdòze sèà.p* 'vanaaegsed, muistsed sead'.

sözüne, gen. *sözüze* 'seesugune, niisugune' < *sensukuinen.

tarà, gen. id. 'karjaaed lauda ees või lauda ümber'; Wiedemann EWb *karja-tara* 'Viehürde, Viehburg' ~ Donner VEtFW.

taš, gen. *tašši* 'vill, rakk'; Wiedemann EWb (hiiu sõnana) *tašš*, gen. *tašši* 'Blase', *were-tašš* 'Blutblase', *wee-tašš* 'Wasserblase, Blase mit Wasser gefüllt'. Samatähenduseline sõna on *lâz*, gen. *lâzi*, mida Wiedemann l. c. tunneb kujul *klâz* 'Brandblase'. Klusiilita kuju on laen niisugusest murdest, mis ei tunne sõnalgulist *kl-*; käesoleval juhul arvatavasti mõnest Saaremaa murdest. *lâz* ~ *klâz* on usutavasti laen saksa keelest < *Blase*, mille häälikulist külge on mõjustanud rahvaetümolooia. Ühendamist *klaas*-sõnaga on võimaldanud eriti just see asjaolu, et villil, rakul olev nahk on enamasti klaasisarnaselt läbipaistev. Sõnal *klaas* on kaks peatähendust ühiskeeles ning hiiu murreteski, nimelt klaas aინena ja klaas anumana. Viimasele tähendusele on sisuliselt õige lähedal anum *taš*, gen. *tašši*. Arvatavasti on alguses

naljatav keeletarvitus asendanud ühe sõna teisega. Niisuguseid asendamisjuhtumeid tunneb eesti keel muudegi sõnade puhul, näit. kaardimängu-termini *pada* (< alamsaksa *Spaden*) kõrvale on sügenud *poti*. Keelevaist on mastinimetuse *pada* ühendanud samakõlalise sõnaga *pada* 'Grapen, eiserner Kessel, Kochtopf' ja seega loonud võimaluse, et padamasti on võimalik *pott*-sõna 'Topf' järgi kutsuda ka *potiks* (Eesti Keel 1937, 137). — Et saksa sõnaalgulisele *bl*-le vastab eesti keeles *kl*-, ei takista meid neid sõnu omavahel ühendamast. Laensõnades võib sageli kohata klusiilide vaheldust. Mainitagu siinkohal klassilised näited paari vene laenu kohta: *pussak* < *пущак*, *tolvan* < *толван*.

tihâne, gen. *tihãze* 'varblane'. Sõna selles tähenduses tunneb ka Wiedemann EWb. Läänemere-soome keeltes ja eesti murreteski võib see tüvi tähistada vägagi erinevaid linde. Vt. Lönnrot SRS; Donner VEtFW.

tolgüz, gen. *tolgüze* 'rumal, loll'; Wiedemann EWb *tolgus* (hiiu sõnana), *tollus* jne. 'Töpel, Dummkopf, Einfaltspinsel, Nichtsnutz'. Vrd. Lönnrot SRS soome *tollakka* 'fäne, dummerjõns, dumhufvud'. Deskriptiivse sõnana ei ole *tolgüz* küllalt läbinähtav algupära poolest. Wiedemannil l. c. esinevad samatähenduselised *tolwakas*, *tolwan*, *tolwant*, *tolluwan*, *tölwand*, *tolwetend* < vene *толван*, millega võiks hiiugi sõna ühte kuuluda.

tühliz, gen. *tühlë* 'kartul' < saksa *Tuffeln* 'Kartoffel' (Kluge EtWb sub *Kartoffel*).

töllüz, gen. *töllüze* 'Suur-Töll'.

tõhõõmp 'tuhnima'; Wiedemann *tõnguma* 'wühlen (von Schweinen)', *tonguma* id. ~ Lönnrot SRS soome *tonkia* 'böka, rota'; Donner VEtFW.

tükkëz ~ *tükkiz* 'koos, üheskoos, seltsis; kõik, täiesti'. Tuletis sõnast *tükk*.

vaibõmp ~ *vaibump* 'vajuma'; Wiedemann *waibuma* 'entkräftet werden, schwach oder matt werden, einsinken, ermattet niedersinken, sich biegen' ~ Lönnrot SRS järgi tähendab soome *vaihua* 'nedsjunka, sjunka' muude tähenduste kõrval; Donner VEtFW.

vihelõmp 'vihtlema'.

vir, gen. *virã* 'rida, rivi, viirg'. Samatähenduselised sõnad on *virg* ja *virga*. Sõna etümoloogilise külje kohta vt. Virittäjä 1932, 46 jj-d.

vehë adj. 'väike suure vastandina, kui kõrvu või lähestikku

on kaks, suuruselt erinevat eset või olevust', näit. *sūr järì ja vehè järì* 'suur järv ja väike järv', *sūr poiš ā sî, kuš vehè poiš jähì* 'suur poiss on siin, kuhu jäi väike poiss?' ~ Lönrot SRS soome *vähä* 'liten, späd, snäf, oansenlig, ringa, föga, noga' jne.; Donner VEtFW. Hiiu murretes võib peale selle *vehè* esineda ka adverbina, nagu eesti ühiskeeleski.

vehène, gen. *vehèze* 'väike'; Wiedemann EWb *wähene* (*wähine, wähane*) 'klein, gering, geringfügig, wenig' ~ Lönrot SRS soome *vähäinen* 'liten, helt liten, ringa, obetydlig, oansenlig, klen, späd'; Donner VEtFW.

vārðl, gen. *vārðlè* 'värvel', koos ühiskeelega vastega < saksa *Querl*.

āmbrék, āmbréçó ~ *āmbréçp* 'ämblik'.

äänä-rak 'sabarakk'.

õud-azì, gen. õud-azjå ~ *õud-azì, gen. õud-azjå* 'kummitus, visioon, kodukäija'; *õud* ~ *õud* 'õudne, sünge'; Wiedemann EWb *õud* (*õude, õuder, õuutu*) 'auffallend, unheimlich, grässlich, abscheulich, unangenehm, fatal' ~ Lönrot SRS soome *outo* 'främmande; obekant, okänd; ovanlig, sällsam, förunderlig' jne.; Donner VEtFW.

õun, vt. õun.

ühtèd: äi ühtèd 'ei sugugi'.

ümmardõp ~ *ümarõp* 'teenijatüdruk talus või härraste juures'; Wiedemann EWb *ümmardama* 'dienen', *ümmardaja* 'Magd'. Vt. Penttilä, Eesti *ümmardaja* ja selle läänemere-soome vastete tähendusarengust. Liber Saecularis. Õpetatud Eesti Seltsi Toimetused XXX, lk. 499 jj-d.

REFERAT.

Dialektproben aus dem Kirchspiel Pühalepa.

Verf. hat im Jahr 1939 über die Laute der estnischen Mundarten auf der Insel Hiiumaa eine Spezialarbeit geschrieben, "Hiiumurrete häälikud". Als Beilage zu dieser Arbeit werden die folgenden Texte veröffentlicht. Für den vorliegenden Band hat Verf. nur diejenige Sprachproben ausgewählt, die er im Kirchspiel Pühalepa, d. h. in der Gemeinde Pühalepa und auf der Insel Kassari aufgezeichnet hat. Die Mundart dieses Kirchspiels wird vom Verf. als Ostmundart bezeichnet. Zu der westlichen Mundart gehören die Unterdialekte in Käina, Emaste und Reigi. Verf. hofft, dass er in der nächsten Zukunft auch aus jenen Kirchspielen Sprachproben bringen kann.

Als Estland von den Deutschen erobert wurde, war die Insel Hiiumaa eine *insula deserta*. Die Ansiedler, welche jetzt die östliche Mundart sprechen, stammen hauptsächlich aus den jetzigen Kirchspielen Pöide und Jaani auf Saaremaa und aus Muhu. Typisch östlich ist die Mundart in der Gemeinde Pühalepa. Der Unterdialekt der Insel Kassari hat einige westliche Züge, da die Insel schon eine längere Zeit administrativ zu Käina gehört. Die wichtigsten Einzelheiten, in welchen die Sprache der Insel Kassari von der Sprache der Gemeinde Pühalepa abweicht, sind wie folgt: *tüppv, merrē* in Pühalepa = *tubä, merē* in Kassari; *hobüne, hē* = *obüne, ê*; *läln, küñnün* = *lälnD, küñnünD*.

Die Texte sind nach dem Gehör aufgezeichnet worden. Die Karte auf der Seite 4 zeigt die Dörfer, wo die Erzähler der Texte wohnten oder wovon sie stammten. Die Texte sind meistens volkskundlichen Inhalts: Märchen, Sagen, Volksglauben, Volkslieder, Kinderlieder usw. Im Kapitel "Anmerkungen" werden die Texte sprachlich und sachlich kommentiert. Zum Schluss kommt die Liste der sprachlich interessanten Wörter.

Sisukord.

Eessõna	3
Pühalepa	5
Kassari	19
Märkusi	36
Sõnaloend	54
Referat	62